

İMAM MÂLİK'İN MUVATTA' I ÜZERİNE

Yrd. Doç. Dr. Recep Özdemir

Adıyaman Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi

celoglu23@gmail.com

Öz: Hadis ve fıkıh kaynağı olarak Muvatta', erken döneme ait önemli eserler arasında yer almaktadır. Muvatta'ın yazılış sebebi ve tarihi konusunda bazı tartışmalar vardır. Genel kanaat Muvatta'ın büyük oranda resmî otoritenin yönlendirmesiyle İmam Mâlik tarafından şekillendirilmiş olması yönündedir. Muvatta' hem içerdiği rivayetler hem de kavramlar açısından dikkat çeken bir eserdir. Hadisler ve sahabe görüşleri Muvatta'da büyük bir yer kaplamaktadır. Hadislerin yanı sıra İmam Mâlik'in kendi görüşleri de Muvatta'ın içeriğini şekillendirmiştir. İmam Mâlik'in kullandığı sünnet, amel ve fıkıhla ilgili kavramlar ilk dönem usûl anlayışı hakkında önemli bilgiler sağlamaktadır. Muvatta', İmam Mâlik'in birçok öğrencisi tarafından rivayet edilmiştir. Sonraki dönemlerde ise üzerinde birçok şerh yazılmıştır. Müslümanlar kadar Batılı araştırmacıların da ilgi odağında yer alan Muvatta', şarkiyat literatüründe daha ziyade telif edildiği dönem itibariyle tartışma konusu edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Muvatta', İmam Mâlik, Hadis, Fıkıh, Hukuk Tarihi
Abstract

On Imam Malik's al-Muwatta

As a source of hadith and fiqh, al-Muwatta is among the important works of the early period of Islam. There are some debates about the reason and writing history of Muvatta. The general opinion is that actually al-Muwatta was shaped by Imam Malik following the order of the official authority. al-Muwatta is a work that attracts attention both in terms of traditions and concepts. The hadiths and the views of the Sahaba take the greatest part of al-Muvatta. Along with the hadiths, Imam Malik's views have shaped the content of al-Muwatta. Concepts which are related to sunnah, amal and fiqh in al-Muwatta provides important information about the thought of the methodology of the first period. al-Muwatta was transmitted by many students of Imam Malik. In later periods, many commentaries were written on it. al-Muwatta, which has attracted the attention of both the Westerners and Muslim scholars, has been examined by the orientalist writings significantly in relation to the date of its original composition.

Keywords: al-Muwatta, Imam Malik, hadith, fiqh, history of law

Giriş

İslam hukuk tarihinde önemli bir konuma sahip olan eserlerin başında İmam Mâlik'e ait olan Muvatta' isimli eser gelmektedir. Şii ekole mensup Zeyd b. Ali'nin (ö. 120) eseri *el-Mecmu'* hariç tutulursa, hukuk alanında yazılan ilk eser Muvatta'dır. Bu açıdan bakıldığında, özellikle sünnî ekolde hükümlerin çıkarılması, fer'î delillerin şekil-

lenmesi ve etkin bir şekilde kullanmasında Muvatta'ın katkısı küçümsenemez. Muvatta'ı önemli kılan bir diğer husus hadislerin toplanması ve tasnifinde öncü bir röle sahip olmasıdır. Muvatta'dan sonra tasnif edilen ve hadis yazımın zirvesini teşkil eden *kutub-i sitte* diye bilinen altı hadis kitabı büyük oranda İmam Mâlik'in bu eserinde tatbik ettiği yöntemden hareketle oluşturulmuştur. Bu yönüyle Muvatta' hadis ilminde büyük bir önem sahiptir. Hem bir fakih hem bir muhaddis olan İmam Mâlik'e birçok eser izafe edilmekle birlikte onun en önemli eserinin Muvatta' olduğu hususunda tam bir mütabakat vardır. Muvatta', daha sonraları İmam Mâlik'in önde gelen talebelerinin katkısıyla Mâlikîlik adı altında teşekkül eden fıkhî bir mezhebin oluşmasının en büyük âmili olmuştur. Söz konusu eser sonraki dönemlerde büyük bir şöhrete kavuşmuş; üzerine birçok şerh ve talik yazılmıştır.

Muvatta' İslam hukuk tarihi açısından önemli bir mevkie sahiptir. İlk dönem rivayet mahsullerinin yorumlanma şekli hususunda Muvatta, önemli bir kaynak konumundadır.

1. Muvatta'ın İsmi ve Yazılma Sebebi

Muvatta' ismi esere bizzat İmam Mâlik tarafından verilmiştir. Bir rivayete göre İmam Mâlik eserin içeriği ve ismi konusunda şöyle demiştir: “*Kitabımı Medine müçtehitlerinden yetmiş âlime arz ettim, hepsi de üzerinde ittifak ettiler. Ben de esere (bu yüzden) Muvatta' (üzerinde ittifak edilmiş) ismini verdim.*”¹ Yaşadığı dönemde müellifler eserlerini “Musannaf”, “câmi” şeklinde isimlendirmesine karşın İmam Mâlik eserini “Muvatta” diye farklı bir isim altında telif etmiştir.²

Muvatta'ın telif edilme gerekçesiyle ilgili birçok rivayet vardır. Bir rivayete göre İmam Mâlik, Muvatta'yı Abbasî halifesi Ebu Cafer el-Mansûr'un (ö. 158) isteği üzerine telif etmiştir.³ Söz konusu rivayete göre İmam Mâlik'in talebeleri kendisinden Medine ilmini toplayıp yazmasını istedikleri ve bunu gerçekleştirmek için gerekli şartların bulunduğu sırada halife Ebû Cafer el-Mansûr, bütün şehirlerde verilen hükümlerin tek bir

¹ İbn Abdilber, Ebû Ömer Yûsuf b. Abdullah en-Nemerî el-Endülisî, **et-Temhîd I-XXVI**, Thk: Mustafa b. Ahmed, Muhammed Abdulkebir, Vezâretu Umumi'l-Evkâf ve ş-Şuûni'l-İslamiyye, Mağrib 1967, I, s. 76-77; Kâdî İyâz, Musâ b. İyâd es-Sebdî, **Tertîbu'l Medârik ve Takrîbu'l Mesâlik li-Ma'rifeti A'lemi Mezhebi Mâlik(I-II)**, Rabâd, 1965, I, s. 191; Suyûtî, Celâlüddin Abdurrahmân, b. Ebî Bekr , **Tenvîru'l-Havâlik Şerhu alâ Muvatta'i- Mâlik I-II**, Kahire, trs., I, s. 12.

² Suyûtî, Celâlüddin Abdurrahmân, b. Ebî Bekr, **Kitâbu Tezyîni'l-Memâlik, I-IV**, (*Müdevvene'nin içinde*), Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 1994, s. 43.

³ Zehebî, Muhammed b. Ahmed b. Osman b. Gaymâz, **Siyeru A'lâmu'n-Nübelâ (I-III)**, Beytu'l-Efkârî'l-Düvelî, Lübnan, 2004, III, s. 3161; Leknevî, Abdu'l-Hay, **Mumecced alâ Muvatta'i Muhammed I-III**, **Dâru'l-Ka'l, Dımeşk, 1991**, s. 8; Hallâf, Abdulvahhab, **Hulâsatu'Teşrî' İslâmî**, Dâru'l Kalem, Kahire, trs., s. 68.

esasa bağlanmasını ve bu konuda hiçbir şehrin diğerinden farklı olmamasını isteyerek İmam Mâlik'den bir kitap yazmasını istedi. Bu bilgiyi ihtiva eden rivayete göre Halife Ebû Cafer el-Mansûr, İmam Mâlik'e şöyle demiştir: "*Halkın uyacağı hükümler içeren bir kitap telif et; çünkü günümüzün en bilgini insanı sensin.*"⁴ Bunun üzerine İmam Mâlik, Medine'deki ilmi toplamak amacıyla bir eser hazırlama isteğini kabul etmekle beraber, hazırlanacak eserin İslâm ülkesinin bütün beldelerinde tek kaynak olarak tayin edilmesi düşüncesine karşı çıkmıştır.⁵

Muvatta'ın telifiyle ilgili olup Halife Ebû Cafer el-Mansûr'un isteğini ilgilendiren diğer bir rivayete göre, Halife Ebû Cafer el-Mansûr bir hac esnasında İmam Mâlik'le buluşmuş ve ondan İbn Abbas'ın fetvalarını, İbn Ömer'in katı görüşlerini ve İbn Mesud'un şaz kanaatlerini içermeyen, buna karşın Medinelilerin ilmini içeren bir kitap yazmasını istemiştir. Bunun üzerine İmam Mâlik eserini yazmaya başlamıştır.⁶ Kevserî'ye göre Muvatta' bu görüşmeden önce telif edilmeye başlanmış ve halife Mehdi döneminin başlarında bitirilmiştir. Dolayısıyla Kevserî hac esnasında gerçekleştiği iddia edilen bu görüşmeyi kabul etmemektedir.⁷

Muvatta'ın telif edilmesiyle ilgili diğer iki rivayet Mansur'dan sonra halife olan Muhammed el-Mehdî b. Abdullâh Mansûr (ö. 168/785)⁸ ve Mehdi'den sonra halife olan Hârûn Reşîd'le⁹ (ö. 193/808) ilgilidir. Kaynaklara göre her iki halife de Muvatta'ın bütün İslâm ülkelerinde tek kaynak olarak kabul edilmesi noktasında Ebû Cafer el-Mansûr'la aynı görüşü benimsemiştir. Bunların her biri idare ve yargıda birliği sağlamak için her şehre Muvatta'dan birer nüsha göndererek hükümlerin ona göre verilmesini arzu ediyorlardı. Fakat İmam Mâlik, her beldenin farklı fetva vermeyi gerektiren kendine özgü

⁴ Kâdî İyâz, I, s. 191; Suyutî, *Tezyînu'l-Memâlik*, s. 43; İbn Ferhûn, *Dîbâcu'l-Müzheb fî Ma'rîfeti A'yân Ulemâi Mezheb I-II*, thk. Muhammed Ahmed Ebu'n-Nûr, Dâru't-Turâs, Kahire, trs., I, s. 110; İbn Abdilber, Ebû Ömer Yusuf b. Abdillâh b. Muhammed en-Nemerî el-Endülüsi, *el-İntika fi Fedaili'î Eimmeti's-Selaseti'l-Fukaha*, Beyrut, 1997, s. 80-81.

⁵ İbn Sa'd, Muhammed b. Sad b. Munî' ez-Zühri, *Kitâbu Tabakât'ul-Kübra (I-XI)*, thk. Alî Muhammed Amr, Kahire, 2001, VII, s. 573; Zirikî, Hayreddin 'Alâm I-VIII, Dâru'l İlmi'l Melâiyîn, Beyrut, 2002, V, s. 257; Hallâf, Abdolvahhâb, *İslâm Hukuk Felsefesi*, çev. Hüseyin Atay, Ankara, AÜF Yay., 13, 1973; Ebû Zehre, Muhammed, *Târihu'l Mezâhibu'l-İslâmî I-II*, Dâru'l-Fikri'l Arabî, Beyrut, 1989, II, 430.

⁶ Kâdî İyâz, I, s. 192; Zürkanî Muhammed, *Şerhu Zurkânî alâ Muvatta' I-IV*, Matbaatu Hayriyye, trs, I, s. 12.

⁷ Dârekutnî, Ebû Hasan Alî b. Ömer b. Ahmed, *Ahâdisu'l-Muvatta' ve Zikru İttifâki'l-Ruvâti an Mâlik ve İhtilâfihim fihî ve Ziyâdetihim ve Nuksânihim*, Mektebetu Ehl-i Hadis, Kahire, 1425, s. 3.

⁸ Taberî, *Müntehab min Zeyli'l-Müzeyyel* (Târihu't-Taberî'nin içinde), s. 659; İbn Abdilber, *el-İntikâ*, s. 80.

⁹ Bazı rivayetlerde Harun Reşîd'in Muvatta'ı Kabe duvarına asıp kanun kitabı yapmak istediğinden bahsedilmektedir. Bkz. Ebû Nuaym, Ahmed b. Abdillâh İsfehânî, *Hilyetu'l-Evliyâu ve Tabakâru'l-Asfiyâu I-X*, Dâru'l-Fikr, Kahire, 1996, VI, s. 332.

şartlara sahip olmasından dolayı böyle bir uygulamanın, ilmin ve özgür düşüncenin gelişimine engel olacağı endişesiyle bu arzuya muhalefet etmiştir.¹⁰

Muvatta'ın yazılış amaçlarından bir diğeri Emevî halifesi Ömer b. Abdulazîz'in (ö. 101/720) hadisleri bir araya toplamak için yaptığı faaliyetlerle ilgili olduğu ifade edilmiştir. Ömer b. Abdulazîz, Medine valisi Ebû Bekîr b. Muhammed b. Hazm'a (ö. 120/738) gönderdiği mektupta hadisleri bir araya toplama amacını açıkça ifade etmiştir. İmam Mâlik, söz konusu mektupla ilgili olarak şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Yahyâ b. Said bize şunu haber verdi. Ömer b. Abdülaziz Medine valisi Ebû Bekir b. Muhammed b. Hazm'a yazılı emir vererek Rasûlullah'ın sünnet ve hadislerinden ne varsa onları yaz çünkü ben ilmin yok olmasından âlimlerin gitmesinden korkmaya başladım, dedi."¹¹ Bu rivayete göre İmam Mâlik'in Muvatta'ı telif etme gayesinin Ömer b. Abdulazîz döneminde resmî otorite eliyle başlatılan hadisleri tasnif etme düşüncesi olabilir. Nitekim Suyûtî (ö. 910/1505) de Muvatta'ın hadisin toplanması ve korunmasına yönelik çabanın bir ürünü olduğunu ifade etmiştir. Suyûtî'nin yer verdiği rivayete göre İmam Mâlik'in Muvatta'ı telif etmesinin temel gerekçesi, âlimlerin çeşitli şehirlere dağılması, Râfızî ve Havâriç'den kaynaklanan bidatların çoğalması, kaderi inkâr edenlerin ortaya çıkması neticesinde hadisi bir araya toplama, tasnif etme faaliyetlerinin ikinci ve üçüncü yüzyılda yoğunlaşmasıdır. Üçüncü tabakanın önde gelen âlimleri ikinci yüz yılın ortasında ahkâm hadisleri tasnif ederken, İmam Mâlik de hicaz bölgesinin sahih hadislerini bir araya toplama işine girişmiştir.¹² Abbasî halifelerinin kitap telif etme isteklerinin sadece Mâlik'e değil, bütün Medineli ulemaya duyurmuş olabileceği şeklindeki görüş¹³ ve rivayetler arasındaki çelişkiler dikkate alınırca Muvatta'nın tasnif sürecinin doğal bir sonucu olduğu sonucuna ulaşmak daha isabetlidir.

¹⁰ Hallâf, **İslam Hukuk Felsefesi**, 13; Ahmed Emin, **Fecru'l-İslâm**, Kahire, 1955, s. 222; Zeydan, Abdülkerim, **İslam Hukukuna Giriş**, çev. Ali Şafak, İstanbul, s.1976; Ebû Zehre, **Târîhu Mezâibi'l İslâmî**, II, s. 430; Muvatta'ın telif sebebiyle ilgili Taberî (ö. 312) hem biri biriyle hem de diğer kaynaklarda yer alan rivayetlerle çelişen iki rivayete yer vermiştir. Bu rivayetlerden birine göre Mansûr'dan sonra halife olan Muhammed el-Mehdî İmam Mâlik'ten bütün ümmetin uyacağı bir kitap yazmasını talep eder. (قال لي) المهدى: يا أبا عبد الله ضع كتابا (Taberî, s. 659) Taberî'nin aynı eserde rivayet ettiği diğer rivayete göre halife Mansûr halihazırda mevcut olan bir kitabı (Muvatta') (ان أمر بكتيك هذه التي وضعتها يعني الوطأ) çoğaltıp diğer şehirlere göndermeyi ve oralarda yaşan bütün Müslümanların bu kitaba göre hareket etmelerini emretmeyi istemiştir. (Taberî, s. 660) İki rivayet kendi arasında çelişkilidir. Mehdî, Mansûr'dan sonra halife olduğuna göre kitabın Mansûr değil onun zamanında mevcut olması gerekir. Oysa rivayetlerden kitabın Mansûr döneminde mevcut olduğu anlaşılmaktadır.

¹¹ Kattân, Menna', **Tarih-u Teşri' İslâm**, Riyâd, 1996, s. 350-351

¹² Suyûtî, **Tenvîru'l-Havâlik**, I, s. 4.

¹³ Umar Faruq Abd-Allâh, **Mâlik's Concepts of Amal in the Light Maliki Legal Theory**, The University of Chicago, (Doktora Tezi), Chicago, 1978, s. 101-102.

Muvatta'nın telif edilme gayesiyle ilgili bir başka rivayet bu görüşü destekler niteliktedir. Rivayete göre İmam Mâlik, İbn Mâcişûn'un (ö. 164/780) tarafından Medineliler'in icmâ ettikleri meseleleri bir araya toplamak amacıyla telif edilen, aynı zamanda türünün ilk örneği sayılan Muvatta'ı görmüş, eseri beğenmesine rağmen eserde hadislerle yer verilmemiş olmasını ve eserin bablara göre telif edilmemiş olmasını bir eksiklik olarak değerlendirmiş, bunun üzerine sahih haberleri fıkıh bablarına göre derleyen ve Medinelilerin tatbikatlarını da içeren bir kitap yazmaya karar vermiştir.¹⁴ Bu rivayete göre Muvatta' hadisleri tasnif sürecinin doğal bir sonucu olarak ortaya çıkmış bir eserdir.

Muvatta'ın İmam Mâlik tarafından telif edildiğini esas alan bu rivayetlerin aksine, müsteşrik Norman Calder, farklı bir görüş ortaya atarak, Muvatta'ın hicrî III. yüzyılda, yani İmam Mâlik'in vefatından sonra derlendiğini iddia etmiştir. Calder, Muvatta'ın, hicrî III. yüzyılın ikinci yarısında yaklaşık 270 yılına kadar yazılı olmadığını; 250 ve 270 yılları arasında yirmi yıllık bir süre zarfında oluşturulmuş olduğunu, son olarak Yahyâ b. Yahyâ'nın (ö. 234/849) öğrencisi İbn Vaddâh (ö. 287/900) tarafından kitap haline getirilmiş olduğunu iddia etmiştir. Ona göre Muvatta' İmam Mâlik'e ait olmadığı gibi, İmâm Mâlik'in bu eserdeki rolü de belirsizdir. Muvatta'da yer alan "haddesenî Yahyâ" ibârelerinin Yahyâ b. Yahyâ el-Leys'nin kendisine ait olmayıp, herhangi bir öğrencisi tarafından esere sonradan eklenmiştir. Eserin daha sonraki bir dönemde kitap haline getirilmesinin nedeni, elde derli toplu bulunan bir kanun metnine olan ihtiyaçtır.¹⁵ Calder'e göre Muvatta'nın yazımında takip edilen yöntem, yazılmasında belirleyici olan özellikler ve içeriğindeki pek çok detay onun, İmâm Mâlik tarafından telif edilmediğini ve zaman itibarıyla de Müdevvene'den sonra yazıldığını ortaya koymaktadır.¹⁶

Calder'in görüşlerini temellendirmek için hadislerin kavram olarak geriye doğru gelişme gösterdiğini; sırasıyla önce maktû', daha sonra mevkûf ardından da merfû' hadisin ortaya çıktığını iddia etmektedir. O bu şekilde ortaya koyduğu tezinden hareketle Muvatta'daki hadislerin önce merfû', daha sonra mevkûf, son olarak maktû' ve Mâlik'in kendi görüşleri şeklinde sıralanmış olmasını gerekçe göstererek Muvatta'ın, Müdevvene'den daha sonra ortaya çıktığı neticesine varmıştır.¹⁷ Ona göre, Muvatta'daki merfû' hadislerin sayısı Müdevvene'de bulunanlardan daha fazladır. Bu durum Muvatta'ın İmam Mâlik'ten sonraki bir dönemde telif edildiğini göstermektedir. Çünkü İmam

¹⁴ İbn Abdilber, , **et-Temhid**, I, s. 86; Kâdî İyâz, I, s. 195, II, s. 75.

¹⁵ Norman Calder, **Studies in Early Muslim Jurisprudence**, Clarendon Press, Oxford, 1993, s. 36.

¹⁶ Calder, s. 21, 24.

¹⁷ Calder, s. 19, 36.

Mâlik'in yaşadığı dönemde merfû' hadis çok fazla yaygın değildi.¹⁸ Bunun yanı sıra peygamber otoritesi de çok fazla ön planda değildi. Bu durum Mâlik'in otoritesinin daha ön planda olduğu Müdevve'nin daha önce yazıldığını göstermektedir. Mâlik vefat ettikten sonra peygamber sünneti arayışı ve dolayısıyla peygamber otoritesi daha ön plana çıktı. Muvatta'ın sistematiği bunu ortaya koymaktadır. Muvatta'da sırasıyla merfû', mevkûf, maktu' hadislerden sonra İmam Mâlik'in görüşlerine yer verilmesi bunun açık bir ispatıdır.¹⁹

Calder'in de içinde bulunduğu çağdaş batılı araştırmacılarda hâkim görüş, temelde Kur'ân'ın ilk kaynak olmasına karşın, hadislerin sonraki dönemlerde ortaya çıkan ve Peygamber'in sözleri olarak geriye doğru yansıtılan uydurma (apokrif) ya da gelişi güzel kaydedilen rivayetler olduğu şeklindedir.²⁰ Bu bağlamda Goldziher ve Schacht, Mâlik'in, Muvatta' metinlerini baştan savma bir şekilde tevsik ettiği, yani Muvatta'ı ilk defa onun öğrencilerinin neşre hazır hale getirdiklerini iddia etmiştir.²¹ Hallaq'a göre Calder, bu değerlendirmesiyle Muvatta'ın daha az sistematik olduğunu ima ederek, onun önemini azaltmaya çalışmıştır.²²

Muvatta'nın telif ediliş şekliyle ilgili rivayetler dikkate alındığında Calder'in iddialarının bilineni farklı bir şekilde izah etmekten başka bir şey olmadığı anlaşılacaktır. Zira Muvatta' bugün bilinen anlamda belli bir süre zarfında tek nüsha halinde yazılmış; iki kapak arasına alınmış bir eser değildir. Dönemin şartları gereği bu kitabı birçok öğrencisi İmam Mâlik'ten rivayet yoluyla almıştır. Yani farklı sistematiğe sahip birçok Muvatta' nüshası mevcuttur.²³ Dolayısıyla Calder'in sadece Yahyâ b. Yahyâ'a ait nüsha üze-

¹⁸ Calder, s. 21.

¹⁹ Calder, 24, 25, 35.

²⁰ Yasin Dutton, "Sunna, Hadith and Madinan Amal", *Journal of Islamic Studies*, 1993, IV, sayı: 1, s. 1-2; Nitekim doktora öğrencisi A. Bülent Baloğlu Calman'nın hadise olan yaklaşımın özetleyen şöyle bir hatıra aktarmıştır: "Kendisi ile bazen İslâm ve Hıristiyanlık arasında mukayese yaptığımız sohbetlerimiz olurdu. İnançlara son derece saygılı biri olarak Hıristiyanlığın kendisini tatmin etmediğini açıkça söylemekten çekinmezdi. İslâm'ın din olarak Hıristiyanlıktan, Kur'an'ın da kitap olarak İncil'den daha iyi olduğunu ancak hadislerin işi bozduğunu söylerdi. Bu bağlamda şu cümlesini hiç unutamam: "Sizin hadisleriniz tıpkı bizim İncilimiz gibi." A. Bülent Baloğlu, "Yirminci Yüzyıl Sonları Batılı İslâm Araştırmacılığının Meşhur Bir Siması: Norman Calder (1950 - 1998)", *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, sy.9, Konya 2007, s. 282-283.

²¹ Goldziher, s. 220.

²² Wael B. Hallaq, "On Dating Mâlik's Muvatta'", *Journal of Islamic and Near Eastern Law*, I/1, 2001-2002, s. 47-65, s. 50.

²³ İbn Kuteybe bir rivayete yer vermiştir. Bu rivayete göre Muvatta' iki kapak arasına alınmış bir eser değil, notlardan oluşan, gitgide tekamül eden fıkhu'l-hadis türünün bir sürecini ifade etmektedir. Zira İbn Kuteybe birçok Muvatta'dan bahsetmektedir. Söz konusu rivayet şu şekildedir: *وذكروا أن مالك بن أنس لما أخذ قال : أمر له بأربعة آلاف "فسأله عما صنع فيما أمره به أبو جعفر، فأتاه بالكتب وهي كتب الموطأ، فأمر المهدي بانتساخها، وقرئت على مالك فلما أتم قراءته : في تدوين كتبه، ووضع علمه قدم عليه المهدي بن أبي جعفر،* أمر له بأربعة آلاف "فسأله عما صنع فيما أمره به أبو جعفر، فأتاه بالكتب وهي كتب الموطأ، فأمر المهدي بانتساخها، وقرئت على مالك فلما أتم قراءته : *www.al-mostafa.com,(yayınını* alındığı tarih: 31.08.16) s. 284; Kâdî İyâz bu konuda şöyle demiştir: " Benim rivayet

rinde bazı değerlendirmeler yaparak bir sonuca ulaşması; Muvatta'ın diğer nüshalarını göz ardı etmesi ulaştığı sonucu en başta şüpheli kılmaktadır. Muavatta'ın nüshalarının tam olarak ne zaman şekillendiği konusunda net bir bilgiye sahip olmadığımızdan dolayı, onun Muvatta'ın üçüncü yüzyılda şekillendiği şeklindeki varsayımı da çok fazla dikkat gerektirecek bir varsayım değildir. Muvatta'ın söz konusu rivayetinin Yahyâ b. Yahyâ'nın öğrencisi kabul edilen İbn Vaddâh tarafından son şeklinin verildiğinde şaşılacak bir şey yoktur. Zira bu eserin uzun bir zaman diliminde farklı râviler tarafından nüshalarının oluşturulduğu müsellemidir. Fakat bu râvilerden hiçbirisinin bu eseri doğrudan kendisine izafe ettiği ya da eserde yer alan hadislerin uydurma olduğu şeklinde beyanlarının olduğu vaki değildir. Muvatta' İmam Mâlik'e izafe edilen ve bunda hiçbir şüphe olmayan bir eserdir.²⁴ İmam Mâlik daha hayattayken bile birçok Muvatta' nüshası olduğu bir gerçektir. İmam Mâlik'in öğrencilerinin rivayet ettiği nüshalar arasında bazı farklar vardır. Bu, öğrencilerin farklı dönemlerde İmam Mâlik'e mülaki olmaları sebebiyle, eseri farklı şekillerde ondan rivayet etmelerinden kaynaklanmaktadır. Bunun yanı sıra İmam Mâlik'in yaşadığı dönemde bir eserin yazımının bitirilmesinin ne anlama geldiği ise başlı başına bir tartışma konusudur. Bununla birlikte "*Muvatta metninin müellifi olarak eser üzerinde hiçbir emek harcamamıştır ve Muvatta metninin bütünlük ve tutarlılığını sağlamak üzere kullanılacak bir skolastik yapı da yoktur*"²⁵ şeklindeki düşünceye katılmak mümkün değildir. Muvatta'nın telif süreci uzun bir zamanı gerektirmiş olması onun anonim bir eser olmasını gerektirmez. Muvatta'da nüshaları arasındaki farklılıklar İmam Mâlik daha hayattayken son şeklini almıştır. Nüshalar arasındaki farklılıkların İmam Mâlik'in vefatında önce mevcut olduğu tarihi bilgilerle daha uyumludur.

2. Muvatta'ın Muhtevası ve Tertibi

İmam Mâlik, Muvatta'da Hz. Peygamber'e (s.a.s.) muttasıl veya mürsel senetle ulaşan hadisleri, sahâbe kavillerini²⁶sonra sırasıyla üzerinde ittifak edilmiş Medîne tabikatını²⁷, karşılaştığı tâbîînlerin görüşlerini ve Said b. Müseyyeb (ö. 94/713) gibi doğru-

ettiğim ya da vakıf olduğum veyahut da hocalarımızın ve Muvatta' üzerinde çalışanların yaptığı rivayetlerin yirmiye bulduğunu gördüm. Bazıları da bu sayının otuzu bulduğunu söylemişlerdir." Kâdi İyâz, I, s. 203.

²⁴ Kâdi İyâz, I, s. 202.

²⁵ Jonathan E. Brockopp, **Early Maliki Law: Ibn 'Abd Al-Hakam and His Major Compendium of Jurisprudence**, Boston 2000, s. 72-77.

²⁶ Sahâbe kavli, sahâbeden gelen görüşleri, fetvaları, hükümleri ifade etmek için kullanılan genel bir tabirdir. Bkz. Cuveynî, İmamü'l Haremeyn Ebî Meâli Abdil Melik b. Abdillâh b. Yûsuf , **el-Burhan fi Usûli'l-Fıkh**, Katar, 1399, I, s. 649.

²⁷ Medine ameli, Medine halkının uygulamalarıyla ulaşan ameldir. Medine amelinin tümü mevsukiyet bakımından aynı kategoride değerlendirilmemektedir. Bir kısmının sağlamlığından kuşku duyulurken, bir kısmının sağlamlığı üzerinde ittifak edilmiştir. Ahmed Emin, *Duha'l-İslâm*, II, 211; Zeydan, Abdülkerim,

dan karşılaşmadığı tabiîlerin görüşlerini almıştır.²⁸ Ayrıca fıkıh metodolojisi hakkında fikir veren ve hadisleri şerh görevi gören kendi görüşlerini de eserine ilave etmiştir.²⁹

Muvatta'da İmam Mâlik'in görüşleri çok az yer tutmaktadır. Genelde konuyla ilgili rivayetler sıralandıktan sonra “ قال مالك ” diye başlayan ve kimi durumlarda rivayetlerde geçen kelimeler kimi durumlarda rivayetten çıkarılabilecek fikhî hükümlerle ilgili olan ibareler her ne kadar İmam Mâlik'in kendi görüşü gibi görülse de aslında bu ibareler rivayetlerden ve Medine amelinden bağımsız değildir. Muvatta'nın içeriğini oluşturan rivayetlerin değerini belirleyen şey amel ve amelin olmadığı durumlarda zorunlu içtihatır. Bu anlamda Muvatta'da re'y, amelin varlığı konusunda açık bir örneğin bulunmadığı durumlarda başvurulan zorunlu içtihatır.³⁰ Bu bağlamda İmam Mâlik'in Muvatta'ın muhtevasıyla ilgili olarak şöyle dediği rivayet edilmiştir: “Kitapta bulunanların çoğu benim re'yimdir. Yemin ederim ki, bunlar -bana ait re'y değil, ilim, fazilet ve takva sahibi hocalarımın duyduklarıdır. Bu hocalarımın sayısı çok olduğu için -kendime izafe ederek re'y dedim. Onların re'yları de tıpkı benim gibi olup sahabeden intikal etmiştir. Böylece nesilden nesile miras olarak aktarılan şey günümüze kadar geldi. Dolayısıyla kitabımda kullandığım re'yim -bana göre- ifadesi, benden önceki imamlardan müteşekkil bir cemaatin re'yidir.”³¹ Bu ifadelerden İmam Mâlik'in içtihadının Medine amelinden ve rivayetlerden bağımsız olmadığı; aksine onların kontrolünde gerçekleştiği anlaşılmaktadır.

Senet açısından bakıldığında Muvatta'ın müsned, mürsel, merfû' ve munkatî birçok hadisi bir arada bulunduran bir eser olduğu görülmektedir.³² İmam Mâlik, genel anlamda Muvatta'da mürsel hadise yer vermiştir.³³ O, “ انه بلغه ” şeklinde başlayarak Muvatta'da 61 tane mürsel hadis rivayet etmiştir.³⁴ Muvatta'nın önemli şarihlerinden olan İbn Abdilber (ö. 463/ 1071) *et-Temhîd* isimli eserinde mürsel olan bu hadislerin dördü

el-Medhal lî Dirâseti'l-Şerîati'l-İslâmiyye, Dâru'l Ömer b. Hattâb, Kahire, 2001, s. 163; Ebû Zehre, *Târîhu'l-Mezâhibi'l-İslâmî*, II, s. 426;

²⁸ İbn Abdilber, *Temhîd*, I, s. 78; Kâdî İyâz, I, s. 193; Suyûtî, *Tenvîru'l-Havâlik*, I, s. 11; Ahmed Emin, *Duha'l-İslâm*, II, s. 213.

²⁹ Ebû Zehre, *Târîhu Mezâibi'l İslâmî*, II, s. 430; Hayreddin Karaman, *İslâm Hukuk Tarihi*, İz Yayıncılık, İstanbul, 2009, s. 207; Fahrettin Atar, *Fıkıh Usûlü*, MÜİFAV Yay., İstanbul, trs., s. 406.

³⁰ Dutton, s. 7.

³¹ Kâdî İyâd, I, s. 194.

³² Ahmed Emin, *Duha'l-İslâm*, II, s. 213

³³ Karâfî, Şahâbuddin Ebû Abbâs Ahmed b. İdrîs , *Nefâisu'l-Usûl fî Şerhil Mahsûl*, Mekke, trs., VII, s. 3014; Hacevî, Muhammed b. Hasan, *Fikri's-Sâmî I-IV*, y. y., 1335, II, s. 161; Sibâî', Mustafâ, *es-Sünnetu ve Mekanetuhâ fi't-Teşri'i'l-İslâm*, Dâru'l-Varrâk, trs, s. 473.

³⁴ Mâlik, *Muvatta'*, I, s. 22, 247; Selahattin Polat, *Mürsel Hadisler ve Delil Olma Yönünden Değeri*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2010, s. 103; İshak Emin Aktepe, *Erken Dönem İslâm Hukukçularının Sünnet Anlayışı*, İnsan Yay., İstanbul, 2008, s. 197.

hariç hepsinin diğer tariklerle muttasıl olduğunu göstermiştir. Ona göre, bu dört hadisin de ittisalini gösteren; mana yönünde hadisi destekleyen “şahid”ler vardır.³⁵

Muvatta’da bulunan mürsel hadislerle ilgili Süfyan b. Uyeyne’nin (ö. 198/814) şöyle dediği rivayet edilmiştir: “Mâlik ‘belağanî’ dediğinde bil ki o sağlam bir isnattır.”³⁶ Bu ifadelerden İmam Mâlik’in eserinde mümkün merteye sahih rivayetlere yer vermeye çalıştığı anlaşılmaktadır.³⁷ Nitekim İbn Hacer el-Askalânî (ö. 852/1449) bu konuda şöyle demiştir: “Sahih hadisleri ilk defa bir araya toplayanlar Râbî’ b. Sübeyh, Saîd b. Ebî Uroe ve diğerleridir. (...) İmam Mâlik de Muvatta’yı yazmıştır. O bu eserinde Hicaz ehlinin hadislerinden en güvenilir olanlarını titizlikle seçmiş, sonra bu hadislerle sahabe kavlini, tâbiûnun ve etbeu’t-tâbiûnin sözlerini birleştirmiştir.”³⁸ Bu bağlamda Hâfız el-Moğultay da şöyle demiştir: “Sahih hadisleri ilk tasnif eden Mâlik’tir.”³⁹

İmam Mâlik’in mürselleri konusunda hadis âlimlerinin çeşitli değerlendirmeleri vardır. Ebû Dâvud bu hususta şöyle demiştir: “Mâlik’in mürselleri Saîd b. Müseyyeb ve Hasan’ın mürsellerinden daha sahihtir. Mürseller konusunda en güvenilir olan Mâlik’tir.”⁴⁰ Yahyâ b. Saîd de “Mâlik’in mürselleri sahihtir.”⁴¹ demiştir. Yine İbrahîm el-Harbî’nin, “Mâlik ancak güvenilir kişilerden irsal yapmıştır.”⁴² dediği rivayet edilmiştir.

Âlimlerin Muvatta’ın ilmî değeri ve Muvatta’da bulunan mürseller hakkındaki değerlendirmeleri dikkate alındığında Muvatta’ın sahih hadisleri bir araya toplayan önemli bir eser olduğu söylenebilir.

Muvatta’ın nüshalarındaki hadislerin sayısı, ravilerin ihtilafına göre farklılık arz etmektedir. Bir tasnife göre Hz. Peygamber’den (s.a.s.), sahâbe ve tâbiûnden naklolunan hadislerin sayısının 1720, mevkûf olanların 613, tâbiûnden olanlar 230’ken, başka bir

³⁵ İbn Abdilber, **Temhîd**, XXIV, s. 161; Suyûtî, Celâlüddin Abdurrahmân, b. Ebî Bekr, **Tedribu’r-Râvî fi Şerhi Takrîbi’n-Nebevî I-II**, Mektebetü’l-Kevser, Riyad,1414, I, s. 185; Polat, s. 103.

³⁶ Kâdî İyâz, I, s. 165.

³⁷ Dıhlevî, Şah Velîyullah, **Hüccetu’lîlâh Bâliğa I-II**, Thk. Seyyid Sâbık, Dâru’l-Ceyl, Beyrut, 2005, I, s. 231; Polat, s. 103; Hâlidî, halef ve selef bütün ulemanın Muvatta’da bulunan bütün hadislerin sahih kabul ettiğini; Muvatta’da bulunan bütün senetlerin muttasıl olduğunu, Mürsel ve munkatî’ hadis bulunmadığını ifade etmiştir. (Hâlidî, İsmâil, “Muhtevâ Muvattâi’l-İmam Mâlik ve Menhecuhu fi’l-Hadîs”, **Hadis Tedkikleri Dergisi**, Cilt: 5, Sayı:1, s.101-116, y. Y, 1997, s. 103) Muhtemelen Hâlidî İmam Mâlik’in râvilerin ilmî ve ahlakî durumuyla ilgili görüşlerini (İbn Abdilber, **el-İntikâ**, s. 16) ve İbn Abdilber’in Muvatta’da bulun hadislerin derecesiyle ilgili değerlendirmelerini (İbn Abdilber, **et-Temhîd**, I, s. 253; Suyûtî, **Tenvîru’l-Havâlik**, I, s. 13; Zürkânî, I, s. 14) dikkate alarak bu görüşleri ortaya koymuştur.

³⁸ İbn Hacer, **Hedyu’s-Sârî, Mukaddimetu Fethu’l-Bârî**, Beyrut, 1960, s. 6.

³⁹ Zürkânî, I, s. 8.

⁴⁰ Kâdî İyâz, I, s. 165.

⁴¹ Kâdî İyâz, I, s. 165.

⁴² Kâdî İyâz, I, s. 165.

tasnife göre Muvatta'daki hadis sayısı 666 hadisten ibarettir.⁴³ el-Herrâsî, Muvatta'ın en başta dokuz bin hadis ihtiva ettiği, bunun daha sonra yedi yüz hadisle sınırlandırıldığı ifade etmiştir.⁴⁴ Kâdî İyâz da Süleymân b. Bilâl'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: " İmam Mâlik Muvatta'ı dört bin ya da daha fazla hadis olarak telif etti. Mâlik öldüğünde Muvatta yedi yüzden biraz fazla hadis ihtiva ediyordu. İmam Mâlik eserini Müslümanlara en faydalı ve dinde en iyi örnek olacak şekilde her yıl özetliyordu."⁴⁵ Kâdî İyâz'ın bir başka rivayetine göre Muvatta' dört bin ile on bin hadis arasında seçilerek telif edilmiştir.⁴⁶

Muvatta'daki hadisleri mu'cem tertibi üzerine saydığını ifade eden Zehebî'ye (ö. 748/1348) göre İmam Mâlik'in hocalarından aldığı hadis sayısı 630'dur. İmam Mâlik'in 6 hadisi kimden aldığı belli değildir. 71 hadisi kimden aldığı konusunda ise ihtilaf vardır.⁴⁷

Muvatta'da yer alan hadislerin sayısı ve nispetiyle ilgili en ayrıntılı tasnif Suyûtî'nin rivayet ettiği Ebherî'ye ait olan tasniftir. Ebherî'ye göre Muvatta'da Hz. Peygamber (s.a.s.), sahâbe ve tâbîinden rivayet edilen hadis sayısı toplam olarak 1720 hadisten ibarettir. Bunlardan 600'ü müsned, 222'si mürsel, 613'ü mevkûf, 285'i ise tâbîin görüşüdür.⁴⁸

Bütün bu rivayetlerden anlaşılan husus, Muvatta'ın tek seferde telif edilmediği; telif sürecinin uzun bir zaman dilimine yayıldığından dolayı Muvatta'yı İmam Mâlik'ten rivayet eden birçok ravinin olmasıdır. Kitabın rivayet hakkını ravilere verme konusunda İmam Mâlik'in bir hayli müsamakar olduğu; bundan dolayı Muvatta'nın bini aşkın ravi tarafından rivayet edildiği ifade edilmiştir.⁴⁹ Öyle ki Hatib el-Bağdâdî (ö. 463/1071) ve Kâdî İyâz tarafından Muvatta'ın ravilerine ilişkin birer müstakil eser yazıldığı bile olmuştur.⁵⁰

Hadislerin sayısında oluşan söz konusu ihtilafların temel nedeni, Muvatta'ın İmam Mâlik'ten birçok kimse tarafından rivayet edilmiş olmasıdır. Bu rivayetlerin tamamı birbirinden farklıdır. Rivayetler arasında takdim ve tehir yönünden ihtilaf var-

⁴³Ebû Zehre, Muhammed, **Mâlik;Hayatuhû ve Eseruhû**, Kahire, 1952, s. 243.

⁴⁴Zürkânî, I, s. 12.

⁴⁵Kâdî İyâz, I, s. 193.

⁴⁶Kâdî İyâz, I, s. 193.

⁴⁷Zehebî, **A'lâmu'n-Nübelâ**, VIII, s. 51.

⁴⁸Suyûtî, **Tenvîru'l-Havâlik**, I, s. 13.

⁴⁹Hatip el-Bağdâdî, Ebû Bekr Ahmed b. Ali b. Sâbit, **Kitâbu'l-Kifâye fî 'İlmi'r-Rivâye**, y.y., trs., s. 133.

⁵⁰Suyûtî, **Tenvîru'l-Havâlik**, I, s. 9.

dır.⁵¹ Nüshalarda ziyade ve noksan bakımından farklılık bulunmasının sebebi, İmam Mâlik'in, çoğu zaman rivayet ettiği hadisi, sonradan kendisinin Muvatta'dan çıkarmasıdır. Bundan dolayı Muvatta'ı Mâlik'ten ilk rivayet edenlerle, sonradan rivayet edenlerin rivayetleri arasında farklılıklar meydana gelmiştir.⁵²

İmam Mâlik Muvatta'ı doksan beş kişiden rivayet ettiği hadislerden oluşturmuştur.⁵³ Bunların altısı hariç diğerleri Medinelidir.⁵⁴ Bu altı kişiden ikisi Basralı, diğer dördü ise farklı şehirlerdendir.⁵⁵ İmam Mâlik'in bunların içerisinde en çok hadis rivayet ettiği kişiler hocaları Nâfî' (ö.117/735), ez-Zuhrî (ö. 124/ 741) ve Yahyâ el-Ensârî'dir (ö. 143/760).⁵⁶ Özellikle Nâfî' ve ez-Zuhrî, Muvatta'da bulunan rivayetler açısından önemli iki râvidir. Zira İmam Mâlik, Muvatta'da İbni Şihab ez-Zührî tarihiyle 132 hadis rivayet etmiştir.⁵⁷ Nâfî' de hadis literatüründe "*silsiletu'z-zeheb*" (altın sened) diye bilinen senedin orta halkasını teşkil eder ki söz konusu senette Mâlik Nâfî'den, Nâfî' de İbn Ömer'den hadis rivayet etmiştir.⁵⁸

İmam Mâlik hadisleri kimden aldığına dikkat eden; hatta râvilerin durumunu inceleyen cerh ve ta'dîl ilminin kurucu olduğu iddia edilen muhaddis bir fakihdir. Onun hadis kaynağı konusundaki hassasiyetini gösteren bazı rivayetler vardır. İbn Abdilber, İbn Ebî Üveys'in şöyle dediğini nakleder: "*Dayım Mâlik b. Enes'i şöyle derken duydum: Muhakkak ki bu ilim, dindir. Öyleyse dininizi kimden aldığınıza dikkat edin. Rasûlullah'ın (s.a.s.) mescidine işaret ederek- Şu sütunların yanında 'Rasûlullah şöyle buyurdu' diyen yetmiş kişiye rastladım ama onların hiçbirisinden hiçbir hadis nakletmedim. Hâlbuki bu kişiler kendilerine devletin hazinesi emanet edilebilecek kadar güvenilir kimseler idiler. Ancak şu kadar var ki, bu işin ehli değillerdi.*"⁵⁹

Bu rivayet İmam Mâlik'in hadisin kaynağıyla ilgilendiğini, bu hususta titiz davranışını göstermektedir. Muhtemelen Muvatta'ın uzun bir zaman diliminde telif edilmesine rağmen sonraki dönemde yazılan eserlere kıyasen az hadis ihtiva etmesinin nedeni, İmam Mâlik'in hadis senediyle ilgilenmesi ve hadisleri titiz bir şekilde eleyerek kabul etmesidir.

⁵¹Suyûtî, *Tenvîru'l-Havâlik*, I, s. 13; Ebû Zehre, *Mâlik*, 243-244.

⁵² Ebû Zehre, *Mâlik*, s. 244.

⁵³ Ahmed Emin, *Duha'l-İslâm*, II, s. 213; Ebû Zehre, *Mâlik*, s. 243.

⁵⁴ Ebû Zehre, bu rakamı yedi çıkarmaktadır .Ebû Zehre, *Mâlik*, s. 243

⁵⁵ Ahmed Emin, *Duha'l-İslâm*, II, s. 213.

⁵⁶ Ahmed Emin, *Duha'l-İslâm*, II, s. 213.

⁵⁷ Ahmed Emin, *Duha'l-İslâm*, II, s. 206.

⁵⁸ Zehebî, *A'lâm*, III, s. 3161.

⁵⁹ İbn Abdilber, *Temhîd*, I, s. 67.

İmam Mâlik, kırk yılda hazırladığı eserini fıkıh bablarına göre tertip etmiştir. Kendi alanında ilk eser olma özelliğini taşıyan Muvatta' içeriği itibariyle hem hadis hem de bir fıkıh kitabı olarak değerlendirilebilir. Ayrıca İmam Mâlik, "amel-i ehl-i Medine" kavramına işaret eden kendine özgü ifadeleriyle Muvatta'a Medine ehlinin eseri olma özelliği kazandırmıştır.⁶⁰

İmam Mâlik'in Medine'ye karşı olan hassasiyeti Muvatta'ın içeriğini etkilemiştir. İmam Mâlik, eserinde Medine'de ikamet edenlere sahâbelerin rivayetine öncelik vermiştir. Harun Reşid'in "Neden eserinde Ali ve İbn Abbas'a fazla yer vermedin?" sorusuna İmam Mâlik'in, "Onlar Medine'de fazla ikamet etmedi." şeklinde cevap vermesi, İmam Mâlik'in Medine'ye ayrı bir önem verdiğini göstermesi bakımından dikkate değerdir.⁶¹

3. Muvatta'ın Önemi

Muvatta' hadis ve fıkıh ilmi açısından önemli bir yere sahiptir. Zeyd b. Alî'nin (ö. 122/740) *el-Mecmû'* isimli eserinden sonra İslâm hukukunun sünnî kolunda yazılan ilk fıkıh kitabı olması Muvatta'a fıkıh tarihi açısından önemi bir mevki kazandırmıştır.⁶² Muvatta' ayrıca İslâm hukukunun sünnî kolunda ilk hukuk külliyyatı (Corpus Juris) olarak kabul edilmektedir.⁶³

Mâlikî âlim İbn Arabî'ye (ö. 543/1148) göre Muvatta' İslâm'ın temel esasları (Şerâiu'l-İslâm) hakkında yazılan ilk eserdir. Bu kitaptan önce bir benzeri yazılmamıştır. İmam Mâlik bu eseri fer'î meseleler için bir usûl hazırlamak için yazmış; eserinde usûlu'l-fıkhın bütün meselelerine değinmiştir.⁶⁴

Muvatta' ilk dönem fikhî miras hakkında bilgi sağlamasının yanında hadis yorumları açısından da önemli bir malzemeyi ihtiva etmektedir. Muvatta fıkhu'l-hadis literatürünün ilk örneğidir. Özellikle İmam Malik'in, hadislerde geçen garib kelimeleri

⁶⁰ Zeydan, *İslâm Hukuna Giriş*, s. 250; Ebû Zehre, *Târîhu Mezâibi'l İslâmî*, II, s. 430; Ebû Zehre, *Mâlik*, s. 243-244; Karaman, *İslâm Hukuk Tarihi*, s. 207; Atar, s. 406.

⁶¹ Ahmed Emîn bu rivayetin kaynağını vermemekle birlikte, rivayetin meşkûk olduğunu belirtmektedir. Ahmed Emin, *Duha'l-İslâm*, II, s. 213.

⁶² İbni Arabi, Ebu Bekir Muhammed, *Kitâbu'l-Mesâlik fi Şerhi Muvatta-i Malik (I-VIII)*, Daru'l-Garbu'l-İslam, Kahire, 2007, I, s. 1; Şafak, Ali, *İslâm Hukukunun Tedvini*, Atatürk Üniversitesi Yay., Erzurum, 1997, s. 77.

⁶³ Şafak, s. 77.

⁶⁴ İbn Arabî, *el-Kabes*, I, s. 1; Bardakoğlu bu hususu şöyle açıklar: "Gerçekten de bazı Hanefilerin ve ayrıca Şianun, ilk usûl kitabını mezhep imamlarının yazdığı iddiası mevcutsa da, bugün için rahatlıkla ifade edebiliriz ki İslâm Hukuk Usûlünün ilk telif eseri İmâm Şâfiî'nin er-Risâle'sidir. Fakat, gerek Ebû Hanîfe'nin, İmâm Mâlik'in ve gerekse Muhammed Bâkır ve İmâm Cafer'in ve diğerlerinin rey ve içtihadlarında bağlı oldukları ve takib ettikleri bir takım usûl ve esaslar mevcuttu, fakat telif ve tedvin edilmemişti." Bardakoğlu, Ali, *İslâm Hukunda Metodolojik İhtilaflar ve Sonuçları*, Kayseri, 1987, 21.

açıklama konusunda ilk söz söyleyenlerden olması eserin önemini artırmaktadır.⁶⁵ Zira eserde garib kelimelerin anlamına yönelik yapılan açıklamalar, hadislerin anlaşılması bakımından önem arz etmektedir.

Muvatta', diğer ikisini *Sahîh-i Buharî* ve *Sahîh-i Müslim*'in teşkil ettiği, birinci tabakadan olan hadis kitaplarından sayılmaktadır. Muvatta' bazı âlimlerin övgüsüne mazhar olmuştur. İmam Şâfiî'nin bu eser hakkında, "*Yeryüzünde Allah'ın kitabından sonra en sahih kitap, İmam Mâlik'in Muvatta'dır.*"⁶⁶ dediği rivayet edilmiştir. İbn Hazm da Muvatta' hakkında şöyle demiştir: "*Muvatta' hem bir hadis hem fıkıh kitabıdır. Onun bir benzerini daha görmedim.*"⁶⁷

Dehlevî (ö. 1276), Muvatta'ın ulaştığı şöhreti şu şekilde ifade etmiştir:

*"Muvatta', İmam Mâlik henüz hayatta iken her tarafa yayıldı ve ünü İslâm âleminin her tarafına ulaştı. Zamanla şöhreti daha da arttı ve herkesin ilgisini çekti. Çeşitli ülkelerde bulunan fâkihler, görüşlerini ondaki hadisler üzerine bina etmeye başladılar. Hatta Irak ekolü bile bazı konularda ona dayandı. Âlimler, zaman içerisinde devamlı onunla uğraşageldiler, onun hadislerini tahrir ettiler, mütabi ve şevâhidini (varyantlarını) buldular, manası açık olmayan lafızlarını açıkladılar, müşkil gözüken yerlerini izale ettiler, fıkını ortaya koydular, râvîlerini araştırdılar."*⁶⁸

Hicrî ikinci yüzyılın en meşhur kitabı ve ilk müdevven fıkıh kitabı kabul edilen Muvatta'ın tertibinde İmam Mâlik Ebû Hanife'nin (ö. 150) hukuk öğretiminde takip ettiği metodu kullanmıştır. İmam Mâlik rivayetleri sıraladıktan sonra muhtemel kendisine yöneltilen sorulara cevap olarak büyük oranda içtihadı dayanan görüşlerine yer vermiştir.⁶⁹

Muvatta' kendi alanında ilk olması ve İslâm hukuk tarihinde müstesna bir yere sahip olması sebebiyle sonraki dönemde yazılan bazı hadis ve fıkıh kitaplarının içeriğini ve yazılış metotlarını etkilemiştir. Kâdî İyâz, Muvatta'ın tertip ve içerik bakımından sonradan eser yazan birçok müellif tarafından örnek alındığını ifade etmiştir.⁷⁰ Buharî'nin

⁶⁵ Kâdî İyâz, I, s. 80; Hakim en-Neysaburî, **Ma'rifetü ulumi'l-Hadis**, thk. es-Seyyid Muazzam Hüseyin, Medine, 1977, s. 8; İbn Ferhûn, **Dibâcu'l-Müzheb**, s. 53.

⁶⁶ İbn Abdilber, Ebî Ömer Yusuf b. Abdillâh b. Muhammed en-Nemerî el-Endülüsî, **el-İstizkâr**, Thk. Abdulmu'tî Emin K'alâcî, Dâru'l-Va'y, Kahire, 1993, I, 167; Zehebî, **A'lâm**, III, s. 3161; Suyûtî, **Tenvîru'l-Havâlik**, I, s. 12-14.

⁶⁷ Mahlûf, Muhammed b. Muhammed b. Umer b. Kâsım, **Şeceretu'Nûri'z-Zekiyye fî Tabakati'l-Mâlikiyye**, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 2003, I, s. 691.

⁶⁸ Dihlevî, I, 231

⁶⁹ Şafak, s. 77.

⁷⁰ Kâdî İyâz, I, s. 80.

(ö. 256/ 869), *el-Camiu's-Sahih*'i oluştururken Muvatta'nın yazılış yönteminden etkilendiği zikredilmektedir.⁷¹ Zürcânî (ö. 1099/1688) Muvatta'dan sonra yazılan pek çok hadis kitabının içerik olarak ondan faydalandığı, senedlerde geçen Mâlik kelimesinin aslında Muvatta' yerine kaim olduğuna işaret etmiştir. Zürcânî ayrıca Ahmed b. Hanbel'in (ö. 240/ 854) Müsned'inde İbn Mehdî; Buhârî'nin et-Teneysî; Muslim'in Yahyâ b. Yahyâ; Ebû Dâvûd'un el-Ka'nebî ve Nesâ'î'nin Kuteybe b. Sa'îd rivayetiyle Muvatta'dan hadis aldığını ifade etmiştir.⁷² Ayrıca hadis nakli hususunda Ebû Yusûf'un (ö.183/ 799) *Kitâbü'l-Harâc*'ını ve İmam Muhammed'in (ö. 189/ 804)⁷³ *es-Siyer*'ini yöntem bakımında etkilediği belirtilmiştir.⁷⁴

Hadis edebiyatının en eski ürünlerinden olan Muvatta' üzerinde, hadis, fıkıh ve dil açısından bağımsız veya karma pek çok çalışma ve şerh yapılmıştır.⁷⁵ Zehebî bu konuda şöyle demiştir: “ *Âlimler geçmişte olduğu gibi günümüzde de Muvatta'ı rivayet etmeye ve anlamaya yönelik çalışmalarını sürdürüyorlar.*”⁷⁶

Hadis ve fıkıhla ilgili bir eser olmasının yanında Muvatta' İslâm öncesi Arap kültürü ve Hicaz bölgesiyle ilgili bazı bilgiler sunması açısından da önemli bir kaynak niteliğindedir. Muvatta' İslâm öncesi bölgede hâkim olan bazı uygulamalara atıfta bulunarak, İslâm hukukunun sosyal antropolojiyi ilgilendiren alanlarda nasıl bir değişimi sağladığı noktasında tarihi bilgiler sunmaktadır. Muvatta' vergi hukuku, ticarî ilişkiler, akit çeşitleri, şirketler hukuku gibi konularla ilgili bazı önemli rivayetleri ihtiva etmektedir. Bu rivayetler, fikhî hükümlerin yanı sıra sosyal hayatın gerçek yüzünü yansıtan ipuçları içermektedir.⁷⁷

4. Muvatta'da Geçen Tabirler

Muvatta' ihtiva ettiği kavramların çeşitliliği bakımından önemli bir kaynak niteliğindedir. İmam Mâlik'in Muvatta'da kimi durumlarda sünnete kimi durumlarda amel-i ehl-i Medine'ye işaret eden pek çok kavrama yer vermiştir. Kavramların merfû' hadis,

⁷¹ Şafak, s. 77; Sezgin bu hususta şöyle der: “Muvatta' anlaşıldığına göre Sahih'e en çok malzeme bahşeden musannaf hadis kitabı olmuştur. Bkz. M. Fuad Sezgin, **Buhârî'nin Kaynakları**, Otto Yayınları, Ankara, 2012, s. 315; ayrıca bkz. Sezgin, s. 97.

⁷² Zürcânî, I, s. 330.

⁷³ Ebû Hanîfe'nin önde gelen talebelerinden olup tam adı, Muhammed b. Hasan eş-Şeybanî'dir. Ebû Yusûf, İmam Mâlik, Sufyan b. Uyeyne, Evzaî gibi alimlerden ders aldı. Harûn Reşid döneminde Rakka kadılığı yaptı. Hicrî 189 yılında Rey'de vefat etti. Özel, Ahmet, **Hanefî Fıkıh Alimleri**, Ankara, 1990, s. 22.

⁷⁴ Dihlevî, , **Hüccetu'llah Bâliğa**, I, s. 231; Şafak, s. 79

⁷⁵ Muvatta' şerhlerin geniş özeti için bkz. Mâlik, b. Enes Ebî Abdillah, **Muvatta'** (Rivâyetu Yahyâ b. Yahyâ el-Laysî, I-II), Daru'l-Garbi'l-İslâmî, Beyrut, 1997, I, Mukaddime, s. 44-45.

⁷⁶ Zehebî, **A'lâmün'-Nübela**, VIII, s. 88.

⁷⁷ Ziadeh, J. Farhat, "Al-Muwatta' as a Source for The Social and Econornic History of The.Hijaz" **Bilimname**, çev. Mustafa Canlı, XXI, Kayseri, 2011/2, s. 240.

sahabe kavli ve tâbiîn görüşünden oluşan rivayetlerden sonra ve rivayetlerin senet ve metin kısmından bağımsız şekilde verilmesi, onların rivayetlerin aktüel değerini belirlemede önemli bir kriter olduğu izlenimini vermektedir. Aynı zamanda İmam Mâlik, rivayetlerle ilgili değerlendirme yapmadan önce bu kavramları kullanması, onun görüşlerini kendisinden önce oluşmuş şifahî bir mirasa dayandırma ihtiyacı içinde olduğunu göstermektedir.⁷⁸ İmam Mâlik, Muvatta'da kullandığı kendine özgü kavramlarla, hem sünnet hem de icmâ kavramının oluşmasında önemli bir vazifeyi icra etmiştir. Muvatta'da geçen kavramlar genel anlamda amele ve sünnete delalet eden kavramlar şeklinde iki başlık altında ele alınabilir.

4.1. Amel-i Ehl-i Medine'ye Delalet Eden Tabirler

Muvatta'ın İslam hukuk tarihi açısından kayda değer özelliklerinden birisi İmam Mâlik'in metodolojisinde önemli bir yere sahip olan amel-i ehl-i Medine deliline dair bazı kavramların onda yer almasıdır. İmam Mâlik, Muvatta'da bir konuyla ilgili hadislerle, sahabe ve tâbiîn görüşlerine yer verdikten sonra, kendi görüşlerine yer vermiş; konuyla ilgili değerlendirmelere başlamadan önce genel olarak amele işaret eden bir kavramı referans göstermiştir.

Amel bağlamından "الامر عندنا" (*el-emru indenâ*), Muvatta'da en çok tekrar edilen tabirdir.⁷⁹ Bu kavramın delaleti hususunda İmam Mâlik'ten birbirinden farklı rivayetler vardır. Bir rivayete göre o söz konusu kavramı hocalarının görüşleri arasında tercih yaparken⁸⁰, başka bir rivayete göre ise Medine'de herkesin bildiği şeyleri ifade ederken kullandığını söylemiştir.⁸¹

Muvatta'da çok fazla tekrar edilen bir diğer tabir "الامر المجتمع عليه" (*el-emrû l-müctema 'aleyh*) tabiridir.⁸² Bu tabirin delâleti konusunda İmam Mâlik'e izafe edilen birçok görüş vardır. Özellikle tabirin zahiren icmâa yakın olması tartışmaların odak noktasını oluşturmaktadır. Bâcî (ö. 474/1081), İmam Mâlik'in bu tabirle bazı hallerde ihtilâf olmakla birlikte genellikle kendisinin hoşnut olduğu ve kendilerine tâbi olduğu kimsele-

⁷⁸ Hâlidî, "Muhtevâ Muvattâi'l-İmam Mâlik ve Menhecuhu fi'l-Hadîs", s. 106.

⁷⁹ Bk. Mâlik, *el-Muvatta'* (Rivayetu Yahyâ b. Yahyâ el-Leysi), Tahâret 2, 28, 29; Salât 10, 13; Salâtü'l-leyl 1; İdeyn 4; Kur'ân 5; Zekât 8, 9, 15, 17, 18; Hac 12, 27, 31; Nüzûr ve'l-eymân 1, 2, 7; Sayd 4; Akîka 2; Nikâh 2, 5, 6, 11; Talâk 6, 8, 10, 13, 15, 20, 21, 23, 24, 25, 29, 31, 32, 33; Büyû', 1, 4, 8, 18, 21, 22, 32, 34, 37, 38, 41; Müsâkât 1; Şüf'a 1, 2.

⁸⁰ Bâcî, Ebû'l-Velîd Süleyman b. Halef, *İhkâmü'l-Fusûl fi Ahkâmi'l-Usûl*, Dârü'l-Garbi'l-İslâmî, Beyrut, 1407/1986), s. 485.

⁸¹ Kâdî İyâz, II, s. 74.

⁸² Mâlik, *el-Muvatta'*, Zekât 2, 19; Sayd 2; "Ferâiz", 1, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 11, 12, 13; Büyû' 2, 4, 11, 15, 19, 22, 25, 28, 31, 36, 44; Kırâz 11; Akziye 7, 22, 35, 36; Vasiyyet 1, 2; Itk ve'l-velâ 1, 5, 11; Mükâteb 1, 2, 3, 9; Müdebber 3, 5; Hudûd 11; Ukûl 2, 4, 5, 10, 20, 23; Kasâme 1; Cihâd 4.

rin görüş birliğini ifade etmek için kullandığını ifade etmiştir.⁸³ Kâdî İyâz'a göre ise, söz konusu tabir İmam Mâlik tarafından fıkıh ve ilim ehlinin, ihtilâfa konu olmaksızın görüş birliğine vardıkları durumlara işaret etmek üzere kullanılmıştır.⁸⁴ Her iki görüşe göre tabirin delaleti icmâa yakındır.

Amel-i ehl-i Medine'yle ilgili farklı yaklaşımların sebebi, İmam Mâlik'in Muvatta'da kullandığı tabirlerin farklılığı ve bu tabirlerin delaleti, bağlayıcılığı hususunda kendisinden sınırlı bir bilginin gelmiş olmasıdır. İsmâil b. Ebî Uveys'in bir rivayetine göre İmam Mâlik, Muvatta'da geçen kavramların delâleti konusunda şöyle demiştir:

*"Dayım Mâlik'e Muvatta'da geçen , الامر المجتمع عليه عندنا ve الامر عندنا gibi terimlerin anlamını sordum. (Kavramları) Şu şekilde tefsir etti: الامر المجتمع عليه عندنا الذي لا اختلاف فيه şeklindeki terime gelince, bu terim ne geçmişte ne de şimdilerde kendisinde ihtilaf olmayan şeyleri kapsar. Fakat الامر المجتمع عليه عندنا şeklindeki terimse, bazı kimseler itiraz etse dahi kendisine iktidâ edilenler ile âlimlerin üzerinde ittifak ettiği şeyleri kapsamaktadır. الامر عندنا şeklindeki terime gelince, bu terim, kendisine iktidâ edilenlerden ve kendisinden razı olanlardan duyduklarımı ifade eder."*⁸⁵

Bu rivayete göre, "muctema' aleyh" kelimesini içeren tabirlerin genel olarak Medîne icmâna; icmâ lafzını içermeyen ve "indenâ, bibeledinâ" gibi bir bölgeye işaret eden lafızları içeren tabirlerin ise ihtilafli olan uygulamaya işaret ettiği söylenebilir. İmam Mâlik Muvatta'da merfû, mevkuף hadisleri zikrettikten sonra, "el-emru muctema' aleyhi indenâ", "ve zalike'l emru indenâ" gibi tabirlere dayanarak kendi görüşünü belirtir. İmam Mâlik, bu kavramların Medine icmâna ya da amel-i ehl-i Medine'ye delalet ettiği ve kavramların bağlayıcılığı hususunda en küçük bir imada dahi bulunmamıştır. Fakat Kâdî İyâz İmam Mâlik'ten bu tabirlerden geçen "indanâ" lafzının ne anlama geldiğine ilişkin bir rivayeti eserinde zikretmiştir. Kâdî İyâz'ın İmam Mâlik'ten aktardığı rivayet şu şekildedir: *Âlimlerden işitmediğim durumlara gelince, hakka varıncaya kadar kendim içtihat ettim ve karşılaştığım kimselerin görüşüne (mezhebine) baktım. O kadar ki, bizzat bu hükmü işitmesem de, onların Medine ehlinin mezhebi ve görüşlerinden çıkmadığını gördüm. Böylece sünneti ve daha önce kendilerine uyulan âlimleri birlikte mütalaa ederek ictihad ettikten sonra re'yi kendime nispet ettim. Burada (indenâ) amel olunan şey, hayatımda karşılaştığım kimselerle birlikte Hz. Peygamber'in ve raşid halifelerin zamanından beri var olan şeylerdir. İşte bunlar onların re'yleridir ve ben onların dışına çıkmadım."*⁸⁶ Bu ifadelerden İmam Mâlik'in "in-

⁸³ Bâcî, *İhkâmu'l Fusûl fî Ahkâmi'l Usûl*, s. 491.

⁸⁴ Kâdî İyâz, II, s. 74.

⁸⁵ Bâcî, *Fusûl fî Ahkâmi'l Usûl*, s. 491; Bûsâk, Muhammed Medenî, *el-Mesâilu'lletî benehâ İmâmu Mâlik alâ Ameli Ehl-i Medîne(I-III)*, Riyad, 2002, I, s. 111.

⁸⁶ Kâdî İyâd, I, s. 194.

denâ” lafzıyla kendisinden önce şekillenmiş fikhî bir mirasa göndermede bulunduğu anlaşılmaktadır.

4.2. Sünnet Deliline İşaret Eden Tabirler

Muvatta’ sünnet kelimesinin kullanım örneklerine yer vermesi bakımından önemli bir eserdir. Muvatta’da sünnet kelimesini içeren birçok terkinin olduğu; bu terkiplerin fikhî etki bakımından birbirinden farklı olduğu görülür. İmam Mâlik’in sünnet kelimesini içeren terkiplerle sünnet kelimesine yüklediği anlamlar ilk dönem sünnet anlayışının ortaya konulması bakımından önemlidir. Çünkü İmam Mâlik’in kullandığı terkipler, sünnetin ilk tabîî halini yansıtmaktadır.

İmam Mâlik’in Muvatta’da kullandığı sünnetle ilgili terkiplerin aktüel değerinin ortaya konulması için bu terkiplerin sözlük anlamı, hüküm teorisi ve aslî delil olması açısından ele alınması gerekir.

İmam Mâlik’in Muvatta’da, *مضت⁸⁹ السنة التي لاختلاف فيها عندنا , السنة في ذلك⁸⁸ عندنا*,⁸⁷ O, Muvatta’da Hz. ⁹¹şeklinde sünnet kelimesini içeren bazı tabirler kullanılmıştır. ⁹⁰السنة Peygamber (s.a.s.), sahabe ve tâbiüne izafe edilen rivayetlere yer verdikten sonra, yaşadığı dönemde Medine’de yaygın olan uygulamayı ifade etmek için yukarıda zikrettiğimiz kavramları kullanır.

İmam Mâlik’in “sünnet” kavramı, Hz. Peygamber’in model niteliğindeki söz, fiil ve takrirlerinden oluşan sünnetten farklıdır. İmam Mâlik, “sünnet” kelimesini sözlük anlamına yakın “yol” ve “metot” anlamında kullanmıştır. Bunun yanı sıra İmam Mâlik bu kavramı kimi durumlarda “*ulemanın yolu ve metodu*” anlamında da kullanmıştır.⁹²

4.3. Fikhî Hükümlerle İlgili Tabirler

İmam Mâlik, bir konuyla ilgili rivayetleri sıraladıktan sonra, rivayetlerin aktüel değeriyle ilgili kendi görüşlerine yer verdiği kısımlarda sünnet ve ameli ilgilendiren bazı tabirlerin yanı sıra özellikle hüküm teorisiyle ilgili bazı fikhî kavramlara yer verir. Muvatta’ harama, helale ve ibahaya delâlet eden kavramların ilk dönem kullanımlarına yer vermesi açısından dikkatle incelenmesi gereken bir eserdir. İmam Mâlik’in fıkıhla ilgili bazı kavramlara yer vermesi, eserin sonraki dönemlerde bir fıkıh kitabı olarak da anıl-

⁸⁷ Mâlik, *el-Muvatta’*, Cumu’a 8; Zekât 16, 20, 21; Talâk 13, 25; Musâkât 1; Akdiyye 4; Eşribe 1

⁸⁸ Mâlik, *el-Muvatta’*, Salât 14; Müdebber 1.

⁸⁹ Mâlik, *el-Muvatta’*, İdeyn 1, Zekât 2, 21; Talâk 88; Şuf’a 1; Vasiyyet 3; Kasâme 1; Itk 4.

⁹⁰ Mâlik, *el-Muvatta’*, Zekât 24; Ferâiz 3; Akdiyye 4; Itk 4; Zürkânî, IV, s. 193

⁹¹ Aktepe, s. 178.

⁹² Amin al-Khawli, Malik, *Tarcamah Muharrarah*, Cairo 1951, III, s. 705.

ması sonucunu doğurmuştur.⁹³ İmam Mâlik'in eserini meydana getirirken “باب ما تجب فيه”⁹⁴, “باب ما يجوز للمحرم ان يفعله”⁹⁵, “باب ما يجوز للنساء”⁹⁶, “باب النهي عن قتل النساء”⁹⁷, şeklinde bazı bablar kullanmasına bakıldığında onun rivayetleri peş peşe sıralamak yerine fikhî görüşleri ortaya koymak düşüncesiyle hareket ettiği bile söylenebilir.

İmam Mâlik, Muvatta'da واجب عليه كذا⁹⁸, يجب⁹⁸ şeklindeki kavramları vücuta; لا يحل, لا وذلك مكروه, يكره ذلك; لا يصلح, اكره, يكره, لا يجوز غير جائز; لا ينهاه عنه, لا بأس, جائز, يجوز; لا أحب ذلك لا ارى, ينبغي şeklindeki olanları kerâhete; لا أحب ذلك لا ارى, ينبغي şeklindeki olanları ise cevaza delâlet edecek şekilde kullanmıştır.⁹⁹ İmam Mâlik bu kavramlarla bir mesele hakkındaki kanaatini ortaya koymuştur. Fakat bu kavramların hükme delâleti noktasında bir belirsizliğin olduğu görülür. Bunu İmam Mâlik'in bir mesele hakkında hükme ulaşmaya çalışırken çok ihtiyatlı hareket etmesine bağlamak mümkündür. Nitekim onun kendisine sorulan fikhî meseleler konusunda şöyle dediği rivayet edilmiştir: “Haram ve helalle ilgili olan bir meseleden soru sorulmam konusunda hiçbir şey bana daha ağır gelmemiştir. Çünkü bu bir konudaki Allah'ın hükmünü kesinleştirmedir. Bizim belde-mizde ilim ve fıkıh ehlini gözlemledim. Onlara bir mesele sorulduğunda sanki ölümle karşılaşmış gibi olurlardı.”¹⁰⁰

Bu ifadelerden onun bir meselenin hükmünü araştırırken titiz hareket ettiği ve meselenin hükmünü verirken ihtiyatı elden bırakmadığı açık bir şekilde anlaşılmaktadır.

5. Muvatta'ın Nüshaları

İmam Mâlik'in öğrencileri Muvatta'ı kendisinden dinlemiş ve rivayet etmişlerdir. İmam Mâlik'in Muvatta'ı öğrencilerine okutturmayı tercih etmesinin yanı sıra zaman zaman bizzat kendisinin de onlara okuduğu; hatta bazen bizzat kendisi tarafından düzeltilmiş nüshayı rivayet edilmek üzere dağıttığı ifade edilmiştir.¹⁰¹

Muvatta'ı İmam Mâlik'ten doğrudan 1000'den fazla kişinin rivayet ettiği nakledilmiştir. Muvatta'ı Mâlik'ten dinleyip kaydedenlerin çabalarıyla oluşan nüshaların sayısı yirmi ile otuz arasında olduğu zikredilmesine rağmen¹⁰², bilindiği kadarıyla bunlar-

⁹³ Hâlidî, Semâin “Menhecu Fikhiyyu li'l-İmam Mâlik fi Muvatta'”, *İslâm Hukuku Araştırmalar Dergisi*, Sayı: IX, s.295-312, Konya, 2007, s. 299.

⁹⁴ Mâlik, *el-Muvatta'*, Zekat 1.

⁹⁵ Mâlik, *el-Muvatta'*, Hac 45.

⁹⁶ Mâlik, *el-Muvatta'*, Hac 29.

⁹⁷ Mâlik, *el-Muvatta'*, Cihad 3.

⁹⁸ Mâlik, *el-Muvatta'*, (Leys), Zekat 1.

⁹⁹ Hâlidî, “Menhecu Fikhiyyu li'l-İmâmî Mâlik fi'l-Muvatta'”, s. 300-312.

¹⁰⁰ Kâdî İyâz, I, s. 178.

¹⁰¹ Hatip el-Bağdâdî, *el-Kifâye*, s. 362, 443.

¹⁰² Suyutî, *Tenvîru'l-Havâlik*, s. 9.

dan sadece dokuzu günümüze kadar gelmiştir.¹⁰³ Muvatta'ın çok sayıda nüshasının olması ve bu nüshalar arasındaki bazı önemli farklılıklar birçok değerlendirmeye konu olmuştur.

Tahir b. Aşûr'a göre nüshalar arasındaki farklılıklar İmam Mâlik'in ders verme yönteminden ve onun ders halkasına katılan öğrencilerin şahsî durumundan kaynaklanmıştır. Öğrenciler rivayetlerini önceden istinsah edilmiş bir nüshadan değil, İmam Mâlik'ten dinleyerek kaydediyorlardı. Her bir öğrencinin hadisleri duyma imkânı ve duyduğunu anlayıp seri biçimde yazma yeteneği ve derse katılım amacı farklı olduğundan, kaydettikleri bilgiler de farklı oluyordu.¹⁰⁴

Gregor Schoeler'e göre İmam Mâlik Muvatta'ın yazılı bir formatını oluşturmakla birlikte, eserine son şeklini vermemiş; günümüze kadar gelen "son el baskı"yı oluşturmamıştır. Muvatta' farklı dönemlerde, farklı öğrenciler tarafından rivayet edilmiştir. İmam Mâlik eserini sürekli revize ettiğinden, farklı dönemlerde İmam Mâlik'le mülaki olan öğrencilerin kayıtları arasında farklılıklar oluşmuştur.¹⁰⁵

Kevserî'ye göre ise Muvatta' nüshalarının arasındaki farklılıklar, İmam Mâlik'in ders verme yönteminden kaynaklanmaktadır. İmam Mâlik'in öğrencileri Muvatta'ı istinsah adılmış bir nüshadan değil, semâ yoluyla almışlardır. Öğrencilerin Muvatta'ı semâ yoluyla almış olması, o dönemde istinsah edilmiş bir Muvatta' nüshasının mevcut olmadığı anlamına gelmez. Ona göre İmam Mâlik rivayet sırasında oluşabilecek yanlış anlaşılmanın önüne geçmek için şahsına ait Muvatta'ın bir nüshasını hazırlamıştır.¹⁰⁶ Kevserî'nin Muvatta'ın bir nüshasının İmam Mâlik daha hayattayken istinsah edilmiş olduğu şeklindeki görüşünü Sezgin'in de benimsediğini burada belirtelim.¹⁰⁷

Muvatta'nın günümüze ulaşan nüshaları şunlardır:

- a. *Ali b. Ziyâd el-Absî* (ö. 183/799) *Rivayeti*: Bilinen en eski Muvatta nüshası olup sadece küçük bir kısmı mevcuttur. Eserin günümüze ulaşan bir parçasını Muhammed eş-Şazeli en-Neyfer "*Muvatta'ül-İmâm Mâlik: Kıt'a minhü bi-rivayeti İbn Ziyâd*" adıyla yayımlamıştır.¹⁰⁸ Muvatta'ın erken hâlini

¹⁰³ Nezir Hamdân, *el-Muvattaât*, Dâru'l-Kalem, Dımaşk, 1992, s. 78-83; M. Yaşar Kandemir, "Muvatta", *DİA*, İstanbul, 2006, cilt: 31, (416-418), s. 416.

¹⁰⁴ İbn Âşûr, Muhammed Tâhir b. Muhammed b. Muhammed, *Keşfü'l-Mugattâ*, Dımaşk, 2013, s. 34.

¹⁰⁵ Gregor Schoeler, "İslam'ın İlk Döneminde Bilimlerin Sözlü veya Yazılı Rivayeti Sorunu", Çev: Nimetullah Akın, *AÜİFD*, XLVIII, Sayı: 2, Ankara 2007, s. 180.

¹⁰⁶ Dârekutnî, *Ehâdisü'l-Muvatta*, Kevserî'nin mukaddimesi, s. 3.

¹⁰⁷ Sezgin, *GAS* 1, s. 458.

¹⁰⁸ Muhammed eş-Şazeli en-Neyfer, *Muvatta'ül-İmâm Mâlik: Kıt'a minhü bi-rivayeti İbn Ziyâd*, Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, Beyrut, 1984.

temsil ettiğinden bundaki başlıklar sonraki nüshalardaki başlıklara göre çok daha basit ve daha az detaylıdır. Mesela hadislerden çıkarılan hükümlerin başlıklara yansıtılmasına Yahyâ b. Yahyâ el-Leysî nüshasına nispetle daha az rastlanır.¹⁰⁹

- b. *İbnü'l-Kâsım Rivayeti*: İbnü'l-Kâsım'ın rivayeti, Muvatta'ı bu nüshaya dayanarak el-*"Mülahhas limâ fi'l-Muvatta' mine'l-Hadîsi'l-Müsned"* adıyla ihtisar eden Ebü'l-Hasan el-Kâbisî'nin eseriyle birlikte günümüze ulaşmıştır.¹¹⁰
- c. *İbn Vehb Rivayeti*: el-Muvatta'ü'l-Kebîr ve "el-Muvatta'u's-Sağîr" adıyla iki nüsha İbn Vehb'e nispet edilir.¹¹¹ İbn Vehb'e nisbet edilen ve Yahyâ b. Yahyâ el-Leysî rivayetine çok yakın olan el-Muvatta'ü'l-Kebîr İbn Vehb'in İmam Mâlik'ten rivayet ettiği nüsha olmalıdır.¹¹² Biz bu nüshaların İbn Vehb'e ait olduğu kanaatindeyiz. Söz konusu nüshaların o dönemde yaygın bir eser türü olan muvatta' türü eserlerden olup müellifin kendisine ait olması ihtimal dâhilindedir.
- d. *Abdullah b. Mesleme el-Ka'nebî (ö. 221/833) Rivayeti*: el-Muvatta'ın rivayetleri arasında en hacimli olanıdır. Eseri neşredene göre Muvatta'ın bu rivayeti daha sonra Yahyâ b. Yahyâ el-Leysî rivayetiyle karşılaştırılıp düzeltildiği için aralarında büyük bir farklılık görülmemekte; hatta çoğu yerde iki rivayet aynı ifadeleri içermektedir.¹¹³ Eserin Leysî nüshasına göre bazı küçük farklılıkları ihtiva ettiği de zikredilmiştir.¹¹⁴
- e. *Yahyâ b. Abdullah b. Bükeyr el-Mahzûmî el-Kureşî Rivayeti*: İbn Tûmert el-Muvatta'ı bu rivayete dayanarak ihtisar ettiği için el-*Muvatta'ü'l-İmâm el-Mehdî* diye de anılmaktadır.¹¹⁵
- f. *Süveyd b. Saîd el-Hadesânî (ö. 240/854) Rivayeti*: Bu rivayette Mâlik'in kâvillerinin ve mesâilinin çoğu zaman yer almadığı söylenmekle birlikte, kıs-

¹⁰⁹ en-Neyfer, **Ziyâd nüshası**, neşreden giriş, s. 90.

¹¹⁰ Kandemir, "Muvatta", **DİA**, s. 416.

¹¹¹ Mâlik b. Enes Ebî Abdillâh, **el-Muvatta'**, (Muhammed b. Hasan Şeybanî rivayeti), thk. Abdulvahhab Abdillatîf, Kahire, 1986, Tahkik edenin önsözü, s. 17.

¹¹² İbn Nedîm, **Fihrist**, s. 339; Kandemir, "Muvatta", **DİA**, s. 416.

¹¹³ İbn Nedîm, **Fihrist**, s. 339; nşr. Abdülmecîd Türkî, Beyrut 1994, 1999, (Süveyd b. Saîd el-Hadesânî rivayetiyle birlikte)

¹¹⁴ Alevî, **Envâr**, s. 229-31.

¹¹⁵ nşr. Ignaz Goldziher, Cezayir 1905.

men de olsa farklılıklar içeren bir nüshadır.¹¹⁶ Abdülmecîd Türkî tarafından 1994 yılında Beyrut'ta neşredilmiştir.¹¹⁷

- g. *Ebû Mus'ab ez-Zührî* (ö. 242/856) *Rivayeti*: İmam Mâlik'e en son arzedilen nüshalardan biridir.¹¹⁸ Ebû Mus'ab ez-Zührî, en son vefat eden Muvatta râvisi olması itibariyle de önemlidir. Diğer rivayetlere göre daha hem daha fazla hadis hem de İmam Mâlik'in sözlerini içermektedir.¹¹⁹
- h. *Yahyâ b. Yahyâ el-Leysî'nin* (ö. 234) *Rivayeti*: Yahya b. Yahyâ, Mâlikîliği Endülüs'te yayan ve "*Şebtûn*" lakabıyla tanınan, Ziyad b. Abdurrahman b. Ziyad (ö. 204)'dan okuduktan sonra Medine'ye gitmiş ve "*i'tikâf*" bölümü hariç Muvatta'ı İmam Mâlik'in öldüğü sene olan hicrî 179'da ondan doğrudan dinlemiştir. O daha sonra Muvatta'ı İbn Vehb'ten de dinlemiştir. Muvatta' onun bu nüshası sayesinde Endülüs'te şöhret bulmuştur.¹²⁰ Muvatta denildiğinde öncelikle İmam Mâlik'in talebesi olması hasebiyle Yahya b. Yahya el-Leysî'nin nüshası anlaşılır. Bu nüshanın çeşitli basımları vardır. Muvatta'ın bu nüshasının ilmî yayımı, Muhammed Fuad Abdülbaki tarafından yapılmıştır. Yayımcı bu nüsha dışında on üç nüshayı da tanıtmıştır. Bu nüshaların bir kısmı hâlâ yazma halindedir, bir kısmı ise kaybolmuştur.¹²¹ İbn Abdilber, *Yahyâ b. Yahyâ rivayetinde* bulunmayan hadisleri tespit etmek amacıyla bir eser yazmıştır. "*et-Takassî*" ismini verdiği bu eserinde İbn Abdilber, *Yahyâ b. Yahyâ rivayetiyle Şeybânî'nin rivayetleri* arasındaki farklara işaret etmiştir.¹²²
- i. *Muhammed b. Hasan eş-Şeybanî* (ö. 189) *Rivayeti*: Ebu Hanife'nin yakın talebelerinden İmam Muhammed, Medine'ye gidip İmam Malik'in ders halkasına katılmıştır. Bu dersler sonucunda Muvatta'ın bu nüshası oluşturmuştur.¹²³ İmam Muhammed, kitabında önce İmam Malik'in rivayetlerine yer verir, daha sonra ona muvafık veya muhalif görüşleri ve kendi tercihini belirtir.¹²⁴ Kendi tercihini belirtmek için "*و به نأخذ*", "*و عليه فتوى*", "*وبه*"

¹¹⁶ Hamdân, *el-Muvattaât*, s. 136

¹¹⁷ Kandemir, "*Muvatta*", *DİA*, s. 417.

¹¹⁸ nşr. Beşşâr Avvâd Ma'rûf – Mahmûd M. Hafîl, *Müessesetü'r-risâle*, Beyrut, 1412/1991.

¹¹⁹ Süyûtî, *Tenvîrû'l-havâlik*, I, s. 9; Hamdân, *el-Muvattaât*, s. 145.

¹²⁰ Mâlik, *el-Muvatta'*, I, Mukaddime, 44-45; Şeybânî rivayetininin mukaddimesi, s. 17.

¹²¹ Mâlik, *el-Muvatta'* (Leysî rivayeti), I, Mukaddime, 44-45.

¹²² İbn Abdilber, *et-Takassî limâ fi'l-Muvattai min Hadîsi'n-Nebevî*, 2012 Riyâd, s. 2.

¹²³ Mâlik, *el-Muvatta'* (Leysî rivayeti), I, Mukaddime, 47.

¹²⁴ Mâlik, *el-Muvatta'* (Şeybânî), Mukaddime, 38-39.

یفتی “gibi tabirleri kullanır.¹²⁵ İmam Muhammed “لا بأس” tabiriyle cevaz olan şeyleri; “ینبغی کذا و کذا” tabiiyle genel anlamda vacip ya da sünneti müekkelede olan hükümleri ifade etmiştir.¹²⁶ O öteki ravilerin aksine rivayetinde Medine amelini değil, Kûfe amelini tercih etmiştir. Bu tercihinin bir sonucu olarak o, İmam Mâlik'in Yahya b. Yahyâ nüshasında yer alan rivayetlerin değeriyle ilgili görüşlerine nüshasında yer vermemiş, bunun yerine ya kendisinin ya da Ebû Hanife'nin görüşlerine yer vermiştir.¹²⁷ İmam Muhammed, tercih ettiği görüşü delillendirmek için bazen Ebu Hanife'nin konuyla ilgili görüşlerini uzun uzadıya açıklar. O rivayetinde Ebu Yusûf'un görüşlerine yer vermez.¹²⁸ Hz. Peygamber'den 429 hadis, sahâbeden 628 ve tabiûndan 112 âsâr rivayet etmiştir.¹²⁹ Şeybânî'ye ait bu nüshanın Abdülvehhab Abdüllatif tarafından Kahire'de 1987'de üçüncü basımı yapılmıştır.¹³⁰

6. Muvatta'ın Şerhleri

Muvatta'ın birçok şerhi vardır. Bu şerhlerin bir kısmı Yahya b. Yahya el-Leysî'nin rivayetini diğer bir kısmı ise Şeybânî'nin rivayetini esas almıştır. Pîrîzâde İbrâhim'in *Şerhu'l-Muvatta'*¹³¹ Ali el-Kârî'nin “*Şerhu'l-Muvatta'*”, Osman b. Ya'kûb el-İslâmbolî el-Kemahî'nin *el-Müheyye' fi keşfi Esrârî'l-Muvatta'*¹³², Abdülhay Leknevî'nin “*et-Ta'lîku'l-Mümecced 'alâ Muvatta'i Mâlik'*”¹³³ ve Muhammed Tâhir İbn Âşûr'un “*Keşfü'l-Mugattâ fi'l-Me'ânî ve'l-Elfâzi'l-Vâkı'ati fi'l-Muvatta'*” Şeybânî'nin rivayetini esas almışlardır. Bunların dışında kalan diğer şârihler ise Yahyâ b. Yayhâ el-Leysî'nin nüshasını esas almışlardır.¹³⁴

Önemli Malikî âlim İbni Abdilber'in *el-İstizkârü'l-Câmi' li-Mezâhibi Fukahâi'l-Emsâr ve 'Ulemâ'i'l-Aktâr fi mâ Tezammenehü'l-Muvatta' min me'âni'r-re'y ve'l-Âsâr*” ve “*et-Temhid li mâ fi'l-Muvatta-i Mine'l Meânî ve'l-Esânid*” adlı iki eseri Muvatta'ın en başta gelen iki

¹²⁵ Mâlik, *el-Muvatta'* (Şeybânî), Mukaddime, 26.

¹²⁶ Mâlik, *el-Muvatta'* (Şeybânî), Mukaddime, 26.

¹²⁷ Halit Özkan, *Hicri İlk İki Asırda Farklı Şehirlerde Amel Telakkisi Oluşumunda Sünnet ve Hadisin Yeri*, Basılmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2006, s. 150 vd.

¹²⁸ Mâlik, *el-Muvatta'* (Leysî rivayeti), I, Mukaddime, 47; Mâlik *el-Muvatta'* (Şeybânî), s. 26.

¹²⁹ Mâlik, *el-Muvatta'* (Leysî rivayeti), I, Mukaddime, s. 47.

¹³⁰ Ebû Zehre, *Târihu Mezâibi'l İslâmî*, II, 430; Ebû Zehre, *İslâm Mezhepler Tarihi*, s. 419; Karaman, *İslâm Hukuk Tarihi*, s. 207.

¹³¹ Mâlik, *el-Muvatta'* (Şeybânî), Tahkik edenin önsözü, s. 27; Konya Yusuf Ağa Ktp., nr. 173.

¹³² Mâlik *el-Muvatta'* (Şeybânî), Tahkik edenin önsözü, s. 27; Süleymaniye Ktp., Kılıç Ali Paşa, nr. 260; Râgıb Paşa Ktp., nr. 327.

¹³³ Mâlik, *el-Muvatta'* (Şeybânî), Tahkik edenin önsözü, s. 27; Leknevî, s. 6.

¹³⁴ Kandemir, “*Muvatta'*, *DİA*, XXXI, s. 417.

şerhidir. Her iki eser de Yahya b. Yahya el-Leysî'nin rivayetini esas almıştır. Bunlardan *el-İstizkâr* Muvatta'ın tertibine göre yazılmasına karşın *et-Temhid* arap alfesinin sıralamasına göre düzenlenmiştir. İbn Abdilber *el-Temhid*'de Muvatta'da bulunan merfû hadisleri otuz yıldan fazla bir sürede şerh etmiştir. *el-İstizkâr* ise *et-Temhid*'in devamı niteliğinde olup Muvatta'daki mevkûf ve maktû' hadisleri şerhini ihtiva etmektedir.¹³⁵

Ebû Bekir Muhammed İbn Arabî (ö. 453) tarafından yazılan "*Kitâbü'l-Mesâlik fi Şerhi Muvatta'i Mâlik*" ve "*Kitâbu'l-Kabes fi şerhi Muvatta'i Mâlik b. Enes*" isimli şerhleri, Muvatta'ın önemli şerhleri arasında yer almaktadır.¹³⁶ İbn Arabî, *Kitâbu'l-Kabes*'i Münteka'nın hadis ilimleri açısından yetersiz gördüğü yanlarını tamamlamak üzere Kurtuba'da sürgün günlerinde kaleme almıştır.¹³⁷ *Kitâbü'l-Mesâlik* isimli şerh, düzen ve tertip olarak Kurtubî'nin ahkâm ayetlerle ilgili tefsirini andırmaktadır. Hadisleri en baştan tek tek ele alarak şerh etmiştir.¹³⁸

Ebu'l Velid Süleyman el-Bâcî (ö. 494) tarafından yazılan "*el-Munteka Şerhi Muvatta-i Mâlik*" adlı kitap Muvatta'ın bir başka şerhidir. O Muvatta'da yer alan hadisleri baştan sona tek tek ele alarak şerh etmiştir. Orta boylu bir şerhtir.¹³⁹

Muvatta'nın diğer önemli şerhleri şunlardır:

- a. *Tenvîru'l-Havâlik Şerhu alâ Muvatta'i Mâlik*: İmâm Suyûtî (ö. 911) tarafından Muvatta'ya yazılmış önemli bir şerhtir. Suyûtî, Buharî ve Müslim'in Sahih'lerine yazdığı şerhlerde uyguladığı yönetimi bu şerhte de uygulamıştır. Şerhe başlamadan önce İmâm Mâlik'in biyografisi ve Muvatta'yla ilgili önemli rivayetlere yer vermiştir.¹⁴⁰
- b. *Şerhu'l-Muvatta'*: Muhammed b. Abdulbâkî ez-Zürkânî'ye (ö.1122) aittir. Zürkânî İmâm Mâlik'in biyografisi ve Muvatta'ın telifi ve muhtevası hakkında bilgi veren bir mukaddime ile kitabına başlamıştır. Mukaddime'den sonra Zürkânî hadisleri Muvatta'ın tertibi üzere şerh etmiştir.¹⁴¹

¹³⁵ Geniş bilgi için bkz. İbn Abdilberr, *et-Temhid*, I, s. 67; İbn Abdilberr, *İstizkâr*, I, s. 72.

¹³⁶ İbn Ferhûn, II, s. 254.

¹³⁷ İbn Arabî, *Kabes*, I, s. 66.

¹³⁸ İbni Arabi, Ebu Bekir Muhammed, *Kitâbu'l-Mesâlik fi Şerhi Muvatta-i Malik (I-VIII)*, Daru'l-Garbu'l-İslam, Kahire, 2007, I, s. 27.

¹³⁹ Bâcî, Ebi Velîd Süleymân b. Half b. Said b. Eyyüb, *Müntekâ(I-IX)*, thk. Muhammed Abdulkadir Ahmed Ata, Dâru'l Kutubi'i-İlmiyye, Beyrut, 1999, I, s. 6.

¹⁴⁰ Suyûtî, *Tenvîru'l-Havâlik*, I, s. 2-12.

¹⁴¹ Zürkânî, I, s. 1-20.

- c. *“Evcezü'l-Mesâlik ilâ Muvatta'i Mâlik”*: Hindistan ulemâsından Muhammed Zekeriyâ b. Muhammed el-Kandehlevî'ni bu şerhi Dehlî'de 15 cild olarak basılmıştır.
- d. *“en-Nâmî fi şerhi'l-Muvatta'”* : Ahmed b. Nasr ed-Dâvûdî bu eserinde Muvatta'ı muhtasar bir şekilde şerhetmiştir.¹⁴²
- e. *el-Müsevvâ şerhu'l-Muvatta'*; Şah Veliyyullah ed-Dihlevî tarafından yazılmıştır.¹⁴³

Sonuç

İmam Mâlik'in eseri Muvatta', hem hadis tarihi hem de İslâm hukuk tarihi açısından önemli bir konuma sahiptir. Muvatta' ehl-i sünnet muhitte yazılan ilk fıkıh ve hadis kitabı niteliğini hâizdir. Çünkü İmam Mâlik eserinde hem hadislere hem de fikhî tercihlerine yönelik görüşlerine yer vermiştir. Bu açıdan Muvatta' hem hadis hem de fıkıh kitabı niteliğindedir.

İmam Mâlik Muvatta'da senet açısından farklı şekillerde tasnif edilen çeşitli hadis türlerine yer vermiştir. Muvatta'ı bablara göre tasnif eden İmam Mâlik eserinde önce merfu daha sonra sırasıyla mevkuf ve maktu hadislere yer vermiştir. İmam Mâlik kaynağı bakımından hadisler arasındaki hiyerarşiye dikkat etmiştir. Muvatta'daki hadisler arasındaki bu hiyerarşi müsteşrik Calder tarafından incelemeye tâbi tutulmuş; bu incelemeler sonucu o Muvatta'ın İmam Mâlik'in vefatından sonraki bir dönemde telif edilmiş olduğu iddiasını ortaya atmıştır. Muvatta'ın kırk yıl gibi uzun bir zaman diliminde yazılmış olduğuna yönelik rivayetler ve Muvatta'ın hali hazırda birçok nüshasının mevcut olduğu dikkate alındığında Calder'in bu görüşlerinin isabetsiz olduğu aşikârdır. Calder Muvatta'ın ders notları şeklinde oluşmuş bir eser olduğu gerçeğini –bilerek ya da bilmeden- gözden kaçırmıştır.

Hadislerin yanı sıra İmam Malik Muvatta'da kendi görüşlerine de yer vermiştir. Fakat o görüşlerini doğrudan zikretmek yerine bir takım terimler kullanmak suretiyle ifade etme yolunu tercih etmiştir. Kendi görüşlerini ifade etmeden önce amel ve sünnete ilişkin bazı kavramlara yer vermiştir. Bu kavramların tam olarak neye delalet ettiği hala tartışma konusudur. Kavramların delaletiyle ilgili İmam Mâlik'ten sınırlı bir bilgi gelmiştir.

¹⁴² Fas Karaviyyîn Ktp., nr. 175.

¹⁴³ Kandemir, “Muvatta”, DİA, s. 417.

Muvatta'da sünnet ve amele ilişkin kavramların yanı sıra İmam Mâlik'in hükümlerle ilgili görüşünü yansıtan bazı kavramlar yer almaktadır. Bu kavramlar daha çok hüküm teorisini ilgilidir. İlk dönem hüküm teorisinin yapısını yansıtması açısından kavramlar dikkati çekmektedir.

Muvatta' İslam dünyasında büyük bir şöhrete kavuşmuştur. Şöhretinden dolayı eser birçok âlimin övgüsüne mazhar olmuştur. Eserin birçok rivayeti oluşmuştur. Dünyanın çeşitli yerlerinde Medine'ye gelen İmam Mâlik'in öğrencileri ondan rivayet etmişlerdir. Birçok âlim Muvatta' üzerine şerh yazmıştır.

KAYNAKÇA

- Ahmed Emin, **Fecru'l-İslâm**, Kahire, 1955.
- Aktepe, İshak Emin, **Erken Dönem İslâm Hukukçularının Sünnet Anlayışı**, İnsan Yay., İstanbul, 2008.
- Amin al-Khawli, Malik, **Tarcamah Muharrarah**, Cairo, 1951.
- Atar, Fahrettin, **Fıkıh Usûlü**, MÜİFAV Yay., İstanbul, trs.
- Bâcî, Ebi Velîd Süleymân b. Half b. Said b. Eyyüb, **Müntekâ(I-IX)**, thk. Muhammed Abdulkadir Ahmed Ata, Dâru'l Kutubi'i-İlmiyye, Beyrut, 1999.
- Bâcî, Ebü'l-Velîd Süleyman b. Halef, **İhkâmü'l-Fusûl fî Ahkâmi'l-Usûl**, Dârü'l-Garbi'l-İslâmî, Beyrut, 1407/1986.
- Baloğlu, A. Bülent, "Yirminci Yüzyıl Sonları Batılı İslâm Araştırmacılığının Meşhur Bir Siması: Norman Calder (1950 - 1998)", **İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi**, sy.9, Konya, 2007.
- Bardakoğlu, Ali, **İslâm Hukunda Motodolojik İhtilaflar ve Sonuçları**,(yayınlanmamış ders notları), Kayseri, 1987.
- Bûsâk, Muhammed Medenî, **el-Mesâilu'lletî benehâ İmâmu Mâlik alâ Ameli Ehl-i Medîne(I-III)**, Riyad, 2002.
- Calder, Norman, **Studies in Early Muslim Jurisprudence**, Clarendon Press, Oxford, 1993.
- Cuveynî, İmamü'l Haremeyn Ebî Meâîl Abdil Melik b. Abdillâh b. Yûsuf , **el- Burhan fi Usûli'l-Fıkıh**, Katar, 1399.
- Çakan, İsmail Lütfi, **Hadîs Usûlü**, MÜİFAV Yay., İstanbul, 2010.
- Dârekutnî, Ebû Hasan Alî b. Ömer b. Ahmed, **Ahâdisü'l-Muvatta' ve Zikru İttifâki'l-Ruvâti an Mâlik ve İhtilâfihim fihî ve Ziyâdetihim ve Nuksânihim**, Mektebetu Ehl-i Hadis, Kahire, 1425.
- Dihlevî, Şah Veliyullah, **Hüccetu'llâh Bâliğa I-II**, Thk. Seyyid Sâbık, Dâru'l-Ceyl, Beyrut, 2005.
- Dutton, Yasin, "Sunna, Hadith and Madinan Amal", **Journal of Islamic Studies**, IV, sayı: 1, 1993.
- Ebû Nuaym, Ahmed b. Abdillâh İsfehânî, **Hilyetu'l-Evliyâu ve Tabakâru'l-Asfiyâu I-X**, Dâru'l-Fikr, Kahire, 1996.
- Ebû Zehre, Muhammed, **Ebû Hanîfe; Hayatuhû, Asruhû-Erâuhû ve Fıkühû**, Dâru'l Fikri'l Arabî, y. y., 1947.
- Ebû Zehre, Muhammed, **Mâlik; Hayatuhû ve Eseruhû**, Kahire, 1952.
- Ebû Zehre, Muhammed, **Târihu'l Mezâhibü'l-İslâmî I-II**, Dâru'l-Fikri'l Arabî, Beyrut, 1989.
- Gregor Schoeler, "İslam'ın İlk Döneminde Bilimlerin Sözlü veya Yazılı Rivayeti Sorunu", Çev: Nimetullah Akin, **AÜİFD**, XLVIII, Sayı: 2, Ankara 2007.
- Hacevî, Muhammed b. Hasan, **Fikri's-Sâmî I-IV**, y. y., 1335.
- Hakim en-Neysaburî, **Ma'rifetü ulumi'l-Hadis**, thk. es-Seyyid Muazzam Hüseyin, Medine, 1977.

- Hâlidî, İsmâil, "Muhtevâ Muvattâi'l-İmam Mâlik ve Menhecuhu fi'l-Hadîs", **Hadîs Tedkikleri Dergisi**, Cilt: 5, Sayı:1, s.101-116, y. y., 1997.
- Hâlidî, Semâin "Menhecu Fikhiyyu li'l-İmam Mâlik fi Muvatta'", **İslâm Hukuku Araştırmalar Dergisi**, Sayı: IX, s.295-312, Konya, 2007.
- Hallâf, Abdulvahhab, **Hulâsatu'Teşri' İslâmî**, Dâru'l Kalem, Kahire, trs.
- Hallâf, Abdulvahhab, **İslâm Hukuk Felsefesi**, (çev. Hüseyin Atay), Ankara: AÜİF Yay., 1973.
- Hallaq, Wael B., "On Dating Mâlik's Muvatta'", **Journal of Islamic and Near Eastern Law**, I/1, 2001-2002.
- Hamdân, Nezâr, **el-Muvattaât**, Dârü'l-Kalem, Dımaşk, 1992.
- Hatip el-Bağdâdî, Ebû Bekr Ahmed b. Ali b. Sâbit, **Kitâbu'l-Kifâye fi 'İlmi'r-Rivâye**, y.y., trs.
- İbn Abdilber, Ebî Ömer Yusuf b. Abdillâh b. Muhammed en-Nemerî el-Endülüsî, **el-İntika fi Fedaili'i Eimmeti's-Selaseti'l-Fukaha**, Beyrut, 1997.
- İbn Abdilber, Ebî Ömer Yusuf b. Abdillâh b. Muhammed en-Nemerî el-Endülüsî, **el-İstizkâr**, Thk. Abdulmu'tî Emîn K'alâcî, Dârü'l-Va'y, Kahire, 1993.
- İbn Abdilber, Ebû Ömer Yûsuf b. Abdullâh en-Nemerî el-Endülüsî, **et-Temhîd I-XXVI**, Thk: Mustafa b. Ahmed, Muhammed Abdulkebîr, Vezâretu Umumi'l-Evkâf ve's-Şuûni'l-İslamiyye, Mağrib 1967.
- İbn Abdilber, **et-Takassî limâ fi'l-Muvattai min Hadîsi'n-Nebevî**, Riyâd, 2012.
- İbn Arabî, Ebû Bekir Muhammed, **Kitâbu'l-Kabes fi Şerhi Muvatta'î Mâlik b. Enes I-III**, Dârü'l-Garbi'l-İslâm, Beyrut 1992.
- İbn Âşûr, Muhammed Tâhir b. Muhammed b. Muhammed, **Keşfü'l-Mugattâ**, Dımeşk, 2013.
- İbn Ferhûn, **Dîbâcu'l-Müzheb fi Ma'rifeti A'yân Ulemâi Mezheb I-II**, thk. Muhammed Ahmed Ebu'n-Nûr, Dârü't-Turâs, Kahire, trs.
- İbn Hacer, **Hedyu's-Sârî, Mukaddimetu Fethu'l-Bârî**, Beyrut, 1960.
- İbn Kuteybe, el-Dîneverî, **el-İmâmetu ve's-Siyâse**, To PDF: www.al-mostafa.com, (yayının alındığı tarih: 31.08.16).
- İbn Sa'd, Muhammed b. Sad b. Munî' ez-Zühri, **Kitâbu Tabakât'ul-Kübra (I-XI)**, thk. Alî Muhammed Amr, Kahire, 2001.
- İbni Arabî, Ebu Bekir Muhammed, **Kitâbu'l-Mesâlik fi Şerhi Muvatta-i Malik (I-VIII)**, Daru'l-Garbu'l-İslam, Kahire, 2007.
- Jonathan E. Brockopp, **Early Maliki Law: Ibn 'Abd Al-Hakam and His Major Compendium of Jurisprudence**, Boston 2000.
- Kâdî İyâz, Musâ b. İyâd es-Sebdî, **Tertîbu'l Medârik ve Takrîbu'l Mesâlik li-Ma'rifeti A'lemi Mezhebi Mâlik(I-II)**, Rabâd, 1965.
- Kandemir, M. Yaşar, "Muvatta", **DİA**, cilt: 31, (416-418, İstanbul, 2006.
- Karâfî, Şahâbuddin Ebû Abbâs Ahmed b. İdrîs, **Nefâisu'l-Usûl fi Şerhil Mahsûl**, Mekke, trs.
- Karaman, Hayreddin, **İslâm Hukuk Tarihi**, İz Yayıncılık, İstanbul, 2009.
- Kattân, Menna', **Tarih-u Teşri' İslâm**, Riyâd, 1996.
- Leknevî, Abdu'l-Hay, **Mumecced alâ Muvatta'î Muhammed I-III**, Dârü'l-Ka'l, Dımeşk, 1991.
- Mahlûf, Muhammed b. Muhammed b. Umer b. Kâsım, **Şeceretu'Nûri'z-Zekiyye fi Tabakati'l-Mâlikiyye**, Dârü'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 2003.
- Mâlik b. Enes Ebî Abdillâh, **el-Muvatta'**, (Muhammed b. Hasan Şeybanî rivâyeti), thk. Abdulvahhab Abdillatîf, Kahire, 1986.
- Mâlik, b. Enes Ebî Abdillâh, **Muvatta'** (Rivâyetu Yahyâ b. Yahyâ el-Leysî, I-II), Daru'l-Garbi'l-İslâmî, Beyrut, 1997.
- Muhammed eş-Şazeli en-Neyfer, **Muvatta'ül-İmâm Mâlik: Kıt'a minhü bi-rivayeti İbn Ziyâd**, Dârü'l-Garbi'l-İslâmî, Beyrut, 1984.
- Özel, Ahmet, **Hanefî Fıkıh Alimleri**, Ankara, 1990.

- Özkan, Halit, **Hicri İlk İki Asırda Farklı Şehirlerde Amel Telakkisi Oluşumunda Sünnet ve Hadisin Yeri**, Basılmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2006.
- Polat, Selahattin, **Mürsel Hadisler ve Delil Olma Yönünden Değeri**, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2010.
- Sezgin, M. Fuad, **Buhârî'nin Kaynakları**, Otto Yayınları, Ankara, 2012.
- Sıbâî, Mustafâ, **es-Sünnetu ve Mekanetuhâ fi't-Teşrî'i'l-İslâm**, Dâru'l-Varrâk, trs.
- Suyûtî, Celâlüddin Abdurrahmân, b. Ebî Bekr, **Tenvîru'l-Havâlik Şerhu alâ Muvatta'î- Mâlik I-II**, Kahire, trs.
- Suyûtî, Celâlüddin Abdurrahmân, b. Ebî Bekr, **Tedribu'r-Râvî fi Şerhi Takrîbi'n-Nebevî I-II**, Mektebetü'l-Kevser, Riyad, 1414.
- Suyûtî, Celâlüddin Abdurrahmân, b. Ebî Bekr, **Kitâbu Tezyîni'l-Memâlik, I-IV**, (*Müdevvene'nin içinde*), Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 1994.
- Şa'ban, Zekiyyüddin, **İslâm Hukuk İlminin Esasları** (trc. İbrahim Kafi Dönmez), Ankara, 2007.
- Şafak, Ali, **İslâm Hukukunun Tedvîni**, Atatürk Üniversitesi Yay., Erzurum, 1997.
- Taberî, **Müntehab min Zeyli'l-Müzeyyel** (Tarihü't-Taberî'nin içinde).
- Umar Faruq Abd-Allâh, **Mâlik's Concepts of Amal in the Light Maliki Legal Theory**, The University of Chicago, (Doktora Tezi), Chicago, 1978.
- Zehebî, Muhammed b. Ahmed b. Osman b. Gaymâz, **Siyeru A'lâmu'n-Nübelâ (I-III)**, Beytu'l-Efkâri'l-Düvelî, Lübnan, 2004.
- Zeydan, Abdulkerim, **İslâm Hukukuna Giriş**, çev. Ali Şafak, İstanbul, 1976.
- Zeydan, Abdülkerim, **el-Medhal lî Dirâseti'l-Şerîati'l-İslâmiyye**, Dâru'l Ömer b. Hattâb, Kahire, 2001.
- Ziadeh, J. Farhat, "Al-Muwatta' as a Source for The Social and Econornic History of The.Hijaz" **Bilimname**, çev. Mustafa Canlı, XXI, Kayseri, 2011.
- Zirikî, Hayreddin **'Alâm I-VIII**, Dâru'l İlmi'l Melâiyîn ,Beyrut, 2002.
- Zürkanî Muhammed, **Şerhu Zurkânî alâ Muvatta' I-IV**, Matbaatu Hayriyye, trs.